

Werkende arbeidsverhoudingen

Een institutioneel onderzoek in het kader van PIVOT
op het terrein van rijksoverheid en arbeidsverhoudingen
(1940) 1945-1994

PIVOT-rapport nummer 114

Dit rapport is een uitgave van
Rijksarchiefdienst/PIVOT

Tekst: drs. E. Burger
Vormgeving: Rijksarchiefdienst/PIVOT
Illustraties: W.D. Küller
Druk: Krips b.v.

ISBN: 90-5909-0111-X

© Rijksarchiefdienst/PIVOT. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Rijksarchiefdienst/PIVOT.

PROJECT INVOERING VERKORTING OVERBRENGINGSTERMIJN

Voor u ligt het rapport waarin de uitkomsten van een onderzoek, gehouden in het kader van het Project Invoering Verkorting Overbrengingstermijn (PIVOT) zijn weergegeven. PIVOT is een projectorganisatie die in mei 1991 door de Algemene Rijksarchivaris in het leven is geroepen. De aanleiding daarvoor vormde de (toen nog voorgenomen) verkorting van de overbrengingstermijn conform de nieuwe Archiefwet van vijftig naar twintig jaar. Vanuit het oogpunt van democratisering van het openbaar bestuur moet deze termijnverkorting positief worden beoordeeld. Immers: eerder overgedragen archieven worden ook eerder openbaar en toegankelijk voor het publiek. Wanneer geen maatregelen worden genomen wordt de Rijksarchiefdienst overspoeld met archiefmateriaal. De neerslag van dertig jaar overheidshandelen zou immers bij de invoering van de nieuwe wet ineens moeten worden overgebracht naar de depots van de archiefdiensten. Voor de centrale rijksorganen wordt de omvang van deze stroom van gegevensbestanden geschat op ongeveer 600 strekkende meter over de periode 1943-1973 en over de periode 1973-1990 op nog eens eenzelfde hoeveelheid. Omdat een dergelijke hoeveelheid archiefmateriaal niet beheersbaar en hanteerbaar is en de opslag ervan te kostbaar, heeft de Rijksarchiefdienst in het kader van PIVOT tezamen met de verschillende Hoge Colleges van Staat en de ministeries maatregelen getroffen om deze vloed te kanaliseren. Bij het uitvoeren van deze inhaaloperatie moesten reeds bestaande problemen bij de archiefzorg van de rijksoverheid in versneld tempo worden opgelost. Onder de oude Archiefwet zijn grote achterstanden geconstateerd in het selecteren van naoorlogs archiefmateriaal en het overbrengen naar de Rijksarchiefdienst van archief van voor 1940. In inspectierapporten van de Rijksarchiefdienst werd daar al op gewezen, maar door het rapport "Archiefbeheer en -behoud bij het Rijk", dat de Algemene Rekenkamer in 1988 uitbracht, is dit probleem pas in volle omvang tot politiek Den Haag doorgedrongen.

PIVOT is mogelijk geworden door de inzet van extra financiële middelen die de minister van WVC in 1991 heeft toegezegd: fl. 17 miljoen over een periode van tien jaar, de looptijd van het project. Daarnaast zetten de ministeries en de Hoge Colleges van Staat, zelf immers verantwoordelijk voor selectie en overdracht van hun archieven, elk eigen middelen in om deze operatie mogelijk te maken. Afspraken over de uitvoering van het project zijn vastgelegd in convenanten die de secretarissen-generaal of vertegenwoordigers van de Hoge Colleges van Staat met de Algemene Rijksarchivaris hebben gesloten.

1. De uitgangspunten van PIVOT

Om de hierboven beschreven papierstroom op een verantwoorde manier te kunnen beperken, heeft PIVOT een nieuw selectie-instrument ontworpen. De traditionele selectiemethoden zijn voor een operatie van deze omvang ontoereikend: zij zijn te arbeidsintensief en dus te kostbaar, waarbij de basis van de gevoerde selectie niet altijd duidelijk werd geformuleerd. Bij de traditionele selectie worden als criteria gebruikt: de inhoudelijke informatieve waarde van documenten en de plaats die zij innemen in het geheel van een dossier, een archief of verzameling archieven. Aangezien men bij die manier van selecteren geen model hanteert waarmee men de context van de gegevens in kaart kan brengen, kan men aan de gegevens 'an sich' moeilijk een waarde toekennen. Het gevolg hiervan is een subjectieve selectie omdat iedereen die selecteert een eigen interpretatie aan de gegevens geeft. PIVOT is van mening dat de selectie moet worden uitgevoerd vanuit het gezichtspunt van het overheidsorgaan of de organen die deze documenten in het kader van hun taak en het daaruit voortvloeiende handelen hebben ontvangen of geproduceerd: niet de informatiewaarde van documenten maar de waardebeoordeling van handelingen van overheidsorganisaties staat centraal. Met de gegevensbestanden die naar de RAD worden overgebracht moet men het handelen van de overheid in relatie tot haar omgeving kunnen reconstrueren. Daarbij wil PIVOT met het resultaat van de selectie op basis van dit doel bronnen voor de kennis van en het inzicht in de Nederlandse samenleving en cultuur veiligstellen voor blijvende bewaring.

De methode om dit te bereiken vormt het institutioneel onderzoek. Deze methode is in de afgelopen jaren ontwikkeld aan de hand van praktijkervaringen en nieuwe, theoretische inzichten uit binnen- en buitenland. Via wet- en regelgeving en andere bestuurlijk-organisatorische bronnen wordt nagegaan welke handelingen overheidsorganen verrichten. Op basis van de handelingen kan worden achterhaald welke administratieve neerslag er in principe zou **moeten** zijn. Met andere woorden, de selectie zal niet meer plaatsvinden op basis van het archiefstuk zelf, maar op basis van de handeling. Handelingen worden gewaardeerd in het kader van de context.

Uiteindelijk zal PIVOT de overdracht van het geselecteerde materiaal naar de depots van de Rijksarchiefdienst begeleiden. De rijksorganen zijn zelf verantwoordelijk voor de fysieke selectie en bewerking die de archieven en gegevensbestanden moeten ondergaan om ze geschikt te maken voor overdracht. Op verzoek kan PIVOT daarbij adviseren. Richtsnoer voor de bewerking na het institutioneel onderzoek en institutionele selectie vormen de door de Permanente Commissie Documentaire Informatievoorziening (PCDIN) in september 1991 aanvaarde "Normen voor goede en geordende staat" (zie hiervoor ook de PIVOT-brochure "Om de kwaliteit van het behoud: normen 'goede en geordende staat' bij overname door PIVOT/Rijksarchiefdienst van archieven van rijksorganen" ('s-Gravenhage 1993).

2. *Het institutioneel onderzoek*

Om het voor de selectie noodzakelijke inzicht te verkrijgen in het handelen van de overheidsorganen is PIVOT institutionele onderzoeken gestart bij de verschillende ministeries. De onderzoekers worden door PIVOT zelf en door de verschillende ministeries ingezet. Zij nemen tezamen ongeveer 130 onderzoeksgebieden of beleidsterreinen voor hun rekening. Per beleidsterrein beschrijft de onderzoeker de historische ontwikkeling van dat beleidsterrein als context van de handelingen die er sinds 1940 zijn verricht. De onderzoeksperiode verschilt per beleidsterrein, maar bestrijkt in het algemeen de jaren 1940 tot heden.

Uitgangspunt bij de onderzoeken vormt de Methode van Institutioneel Onderzoek (MIO), neergelegd in de brochure "Handelend optreden" (PIVOT-brochure, 's-Gravenhage 1994). De resultaten van een institutioneel onderzoek worden beschreven in een Rapport Institutioneel Onderzoek (RIO). Een RIO is de contextbeschrijving van een beleidsterrein waarop de overheid handelend optreedt en omvat:

1. een historische schets van (de ontwikkeling van) het beleidsterrein waarop het onderzoek betrekking heeft, inclusief:
  - een afbakening van het beleidsterrein;
  - de doelstellingen van de overheid op een beleidsterrein;
  - de overheidsorganen ('actoren' genoemd in het RIO);
  - de onderlinge relaties tussen overheidsorganen;
  - de ontwikkeling van de beleidsinstrumenten.
2. een overzicht van de handelingen waarvoor overheidsorganen verantwoordelijkheid dragen, inclusief:
  - de looptijd van elke handeling;
  - de grondslag of bron van elke handeling;
  - het product van de handeling (indien bekend);

(indien mogelijk) een thematische of procedurele ordening van de handelingen

Een belangrijk begrip in het institutioneel onderzoek vormt de 'handeling'. Een handeling is een op de omgeving gericht complex van activiteiten, dat een orgaan op grond van attributie of delegatie verricht ter vervulling van een taak. Aangezien het RIO niet alleen beschrijft wat de overheid moet doen, maar ook wat zij daadwerkelijk doet, gebruikt de onderzoeker als onderzoeksbron voor het beschrijven van het handelen niet alleen officiële wet- en regelgeving en de daaruit voortvloeiende algemene maatregelen van bestuur (amvb), Koninklijke Besluiten (KB), ministeriële regelingen en beschikkingen, zoals instellings-, opheffings- en organisatiebesluiten, maar ook jaarverslagen en jaaroverzichten, staatsalmanakken, memories van toelichting op de rijksbegroting en bovengenoemde wetten, beleidsnota's, archieven, tijdschriften of andere literatuur. Daarnaast kunnen interviews met beleidsmedewerkers en andere deskundigen op het beleidsterrein - binnen en buiten de rijksoverheid - een bron van informatie vormen.

Naast het begrip 'handeling' neemt het begrip 'actor' in het institutioneel onderzoek een belangrijke plaats in. Het begrip actor wordt volgens de PIVOT-methode gedefinieerd als een overheidsorgaan of een particuliere organisatie of persoon die een rol speelt op een beleidsterrein. Strekten de PIVOT-onderzoeken zich tot 1995 uit tot de handelingen van rijksoverheidsorganen in strikte zin, de Archiefwet 1995 verstaat in navolging van de Algemene Wet Bestuursrecht 1993 onder het begrip 'overheidsorgaan' ook: (organen) van overheidsstichtingen, verenigingen en vennootschappen die, ook voor zover zij niet krachtens publiekrecht zijn ingesteld, toch met openbaar gezag zijn bekleed of waaraan één of meer overheidstaken zijn opgedragen en de daarvoor benodigde publiekrechtelijke bevoegdheden zijn toegekend. Het begrip 'overheidsorgaan' is hiermee aanzienlijk verbreed.

In de onderzoeksrapporten worden niet de handelingen van particuliere instellingen opgenomen. Indien relevant wordt hun rol op het beleidsterrein beschreven. Op grond van het acquisitieprofiel van het Algemeen Rijksarchief wordt bepaald of de archieven van particuliere instellingen voor

overbrenging in aanmerking komen.

3. De toepassingsmogelijkheden

De resultaten van het institutioneel onderzoek, neergelegd in het RIO, worden verwerkt in het wettelijk voorgeschreven selectie-instrument, in PIVOT-terminologie het Basisselectiedocument (BSD). De selectielijst is een lijst van handelingen die elk voorzien zijn van de waardering 'bewaren' (B) of '(op termijn) vernietigen' (V). In overleg met de betreffende zorgdragers (de voor het beheer van de archieven verantwoordelijke ministeries of andere overheidsinstellingen) wordt aan de hand van deze selectielijst bezien welke gegevensbestanden voor 'eeuwige bewaring' in aanmerking komen en daartoe overgedragen moeten worden aan de Rijksarchiefdienst. De ontwerp-selectielijst wordt bij verscheidene instanties voor een ieder ter inzage gelegd. Vervolgens bieden de zorgdragers de selectielijst aan aan de minister van Onderwijs, Cultuur en wetenschappen (OC&W). Wanneer de inhaaloperatie van PIVOT eenmaal voltooid is, zijn we er nog niet. In de toekomst moet worden voorkomen dat nieuwe achterstanden ontstaan bij selectie en overdracht van gegevensbestanden. Om de toepassingsmogelijkheden van het institutioneel onderzoek ook voor de toekomst te kunnen garanderen is het noodzakelijk om ontwikkelingen in taken, handelingen en organisatie van de overheid, alsmede de grondslag van die taken en handelingen bij te houden. De verantwoordelijkheid hiervoor ligt bij de zorgdragers. Het RIO en BSD kunnen worden gebruikt als basis voor de ontwikkeling van een structureel documentair informatie plan (SPIN), teneinde het beheer van gegevensbestanden, bestemd voor tijdelijke of permanente bewaring, te verbeteren. Zo kan in samenwerking met de betreffende organen worden voorkomen dat zich in de toekomst nieuwe onbeheersbare stuwmeren van archief en andere gegevensbestanden zullen vormen.

4. Volumevermindering archieven en vergroting opslagcapaciteit

Ook op deze terreinen is PIVOT werkzaam. Volumevermindering kan voor bepaalde archieven worden bereikt door middel van substitutie: het overzetten van de informatie op een andere drager, bijvoorbeeld microfilm, microfiches en in de toekomst wellicht beeldplaat. Inmiddels is uitbreiding van de opslagcapaciteit met ca. 25 km. van de bestaande depots in het Algemeen Rijksarchief gerealiseerd door middel van de installatie van verrijdbare stellingen (compactus). Gewapend met de opgedane ervaring zal PIVOT ook over deze kwesties de rijksorganen kunnen adviseren, die daarmee bij het moderne gegevensbeheer weer hun voordeel kunnen doen.

Den Haag/Algemeen Rijksarchief/PIVOT/ april 1999

Inhoudsopgave

PROJECT INVOERING VERKORTING OVERBRENGINGSTERMIJN	3
1. Definitie van het beleidsterrein arbeidsverhoudingen	1
2. Actoren op het beleidsterrein 'arbeidsverhoudingen'	4
2.1 Actoren in de zin van de Archiefwet op het beleidsterrein 'arbeidsverhoudingen'	4
2.2 Overige actoren	7
3. Institutionele context: arbeidsverhoudingen en het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid	8
4. Historische context en beleidsinstrumenten: het aangaan en beëindigen van arbeidsverhoudingen	9
4.1 Voor 1940	9
4.2 1940-1945	9
4.3 1944 - heden	10
5. Historische context en beleidsinstrumenten: veranderingen in arbeidsduur en arbeidstijden	12
6. Historische context en beleidsinstrumenten: medezeggenschap	13
6.1 De Bedrijfsradenwet 1933	14
6.2 Totstandkoming van de Wet op de Ondernemingsraden 1950	14
6.3 De eerste Wet op de Ondernemingsraden, 1950	14
6.4 De tweede en derde Wet op de Ondernemingsraden, 1971 en 1979	15
6.5 Andere vormen van medezeggenschap	16
6.6 Laatste ontwikkelingen in de medezeggenschap	16
7. Leeswijzer bij de handelingen	18
8. Gebruikte afkortingen	19
9. Handelingen	20
9.1 Algemene handelingen en handelingen betreffende het beleidsterrein in zijn geheel	20
Subsidiëring	22
9.2 Handelingen betreffende aangaan en beëindigen van arbeidsverhoudingen	22
9.2.1 Wet en –regelgeving en beleidsvorming	22
9.2.2 Verdeling van bevoegdheden	25
9.2.3 Reikwijdte van de wet- en regelgeving	25
9.2.4 Ontslagmaatregelen, -vergunningen en ontheffingen	26
9.2.5 Handhaving	28
9.3 Handelingen arbeidsduur en arbeidstijden	28
9.4 Handelingen betreffende de medezeggenschap	33
Bijlage 1 Relevante wetgeving	43
Bijlage 2 Literatuur en bronnen	44
Bijlage 3 Geraadpleegde archieven	45
Noten	46
PIVOT-publicaties	47

1. Definitie van het beleidsterrein arbeidsverhoudingen

'De positie van de overheid in het geheel van de arbeidsverhoudingen is op dit moment in onze samenleving weinig vast omlijnd. Over haar functie en bevoegdheden wordt nogal verschillend gedacht.'¹

Arbeidsverhoudingen worden wel gedefinieerd als het geheel van relaties tussen werkgevers en werknemers alsmede hun relatie tot de overheid. In dit geheel kan een onderscheid gemaakt worden tussen de *structuren* waarin de relaties zelf zijn vormgegeven en de *inhoud*, de vraagstukken die binnen die relaties aan de orde gesteld worden. De relaties zijn te onderscheiden in de verhoudingen op centraal niveau, op het bedrijfstak- en ondernemingsniveau en de verhoudingen tussen de individuele werkgevers en werknemers.

De medezeggenschap op ondernemingsniveau is in een hoofdstuk van dit onderzoek ondergebracht evenals de ondernemingsniveau overstijgende overlegorganen voor zover deze laatste in de Wet op de ondernemingsraden zijn opgenomen; andere overlegstructuren op bedrijfstak- en nationaal niveau zijn samen terug te vinden het PIVOT-rapport nummer 58, *Sociaal-Economische Raad*.

De arbeidsvoorwaardenvorming is ook in een apart onderzoek ondergebracht - PIVOT-rapport nummer 47, *Het verdiende loon* - in verband met de verwevenheid met het beleidsterrein inkomensbeleid.

Arbeidsmarkt- en werkgelegenheidsbeleid, beide onderwerp van overleg op bedrijfstak- en nationaal niveau, worden ook in een afzonderlijk institutioneel onderzoek ondergebracht.

Voorts is er de inhoudelijke component van de arbeidsverhoudingen. Het gaat hier om onderwerpen van individueel arbeidsrecht. Dit heeft betrekking op het tot stand komen, de inhoud en het einde van de arbeidsovereenkomst, zoals deze door een individuele werkgever en arbeider is gesloten. De rol van de rijksoverheid bij die arbeidsverhoudingen is onderwerp van dit onderzoek. De rijksoverheid bemoeit zich vooral in kaderstellende zin met dit aspect van de arbeidsverhoudingen. Voorts toetst en controleert zij. De inhoud van de arbeidsverhoudingen wordt immers voornamelijk beheerst door collectieve arbeidsovereenkomsten, welke tussen werknemers en werkgevers tot stand komen. De materie is vooral privaatrechtelijk van aard. De handhaving geschiedt via de burgerlijke rechter en wel de kantonrechter. De jurisprudentie betreft vooral het ontslagrecht.²

Zoals in het vervolg zal blijken richtte de overheidsbemoeienis zich tijdens de Tweede Wereldoorlog en bij de wederopbouw nadrukkelijker op de bescherming van de productie, alsmede de bevordering van de rust op de arbeidsmarkt. In de sociaal-economische ordening namen tripartiete samenwerkingsverbanden een hoge vlucht. In nieuwe organen werkten werkgeversorganisaties, werknemersorganisaties en de overheid nauw samen. De overheid behield echter een aanzienlijke mate van zeggenschap. Later veranderde die overheidsrol. Conjunctuurveranderingen en zich wijzigende maatschappelijke opvattingen zijn terug te vinden in de ontwikkeling van de overheidsbemoeienis in de naoorlogse periode: een meer dirigistische overheid tijdens de wederopbouw en de economische crisis in de jaren zeventig en later een toenemend liberale houding van de overheid ten aanzien van medezeggenschap in bedrijven en bij de overheid zelf.

Op het nationale overheidsniveau geldt de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid als voornaamste actor. Daar de ministers van Economische Zaken en Financiën grote invloed hebben op het totale sociaal-economische overheidsbeleid is ook voor hen een rol als actor weggelegd. Verder is de minister van Binnenlandse Zaken belast met het arbeidsvoorwaarden beleid van het overheidspersoneel³

Het onderdeel gelijkberechtiging en de positie van specifieke groepen is vooralsnog buiten het onderzoek gehouden vanwege de samenhang met emancipatievraagstukken. Deze komen in volgende PIVOT-onderzoeken (1998-1999) aan de orde.

Binnen dit institutioneel onderzoek wordt een nader onderscheid gemaakt in een aantal deeltherreinen. In hoofdstuk 4 staat het handelen van de rijksoverheid ten aanzien van het *aangaan en beëindigen van arbeidsverhoudingen* centraal. Tot 1991 maakten de arbeidsbureaus deel uit van het ministerie van de Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Per 1 januari 1991 werden de arbeidsbureaus ondergebracht in de Arbeidsvoorzieningsorganisatie, een zelfstandige openbare organisatie onder tripartiet bestuur (werknemers, werkgevers en rijksoverheid). De handelingen van de actor

Arbeidsvoorzieningsorganisatie in de periode 1991-1997 staan beschreven in de selectielijst van de Arbeidsvoorzieningsorganisatie 1991-1997. Vervolgens is de bemoeienis van de rijksoverheid met *arbeidsduur- en arbeidstijdveranderingen* onderwerp van hoofdstuk 5. In het rapport institutioneel onderzoek *Ter bevordering van menswaardige arbeid. Een institutioneel onderzoek op het beleidsterrein arbeidsomstandigheden 1940-1993*. PIVOT-rapport nummer 24 worden de arbeids- en rusttijden, geregeld via onder meer de Arbeidswet 1919 en de Stuwadoorswet, gerekend tot het beleidsterrein Arbeidsomstandigheden. Als gevolg van de herinrichting van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid per 1 januari 1995 is het arbeids- en rusttijdenbeleid ondergebracht bij de directie Arbeidsverhoudingen (AV). De keuze om daar het arbeids- en rusttijdenbeleid onder te brengen hangt nauw samen met maatschappelijke ontwikkelingen, die ertoe hebben geleid dat de regelgeving op dit terrein is herzien. Per 1 januari 1996 is namelijk de Arbeidstijdenwet, waarin rekening is gehouden met die maatschappelijke ontwikkelingen, van kracht geworden. De Arbeidstijdenwet is niet langer louter gericht op de bescherming van de werknemer in het kader van de veiligheid, gezondheid en welzijn bij de arbeid, maar heeft een breder kader gekregen. Daarom is deze in dit voorliggend rapport opgenomen, vanaf 1995.

De Arbeidstijdenwet is, onder gelijktijdige intrekking van alle wetten en wettelijke regels op het gebied van arbeids- en rusttijden gefaseerd inwerkinggetreden. Per 1 januari 1997 geldt de wet en het besluit voor iedere werkgever en werknemer, behalve voor de vervoerssector. Voor de vervoerssector blijven tot uiterlijk 3 jaar na publicatie van de Arbeidstijdenwet in het Staatsblad (Stb. 598 van 19 december 1995), of zoveel eerder als het Arbeidstijdenbesluit vervoer in werking treedt, nog de oude regels gelden. Per 1 april 1998 is alleen het hoofdstuk voor het railvervoer uit het Arbeidstijdenbesluit vervoer (gebaseerd op artikel 5:12, tweede lid van de Arbeidstijdenwet) van kracht geworden. Voor de overige sectoren gelden nog de oude regels.

Vandaar dat alle handelingen uit het rapport *Ter bevordering van menswaardige arbeid*, die gebaseerd zijn op de Arbeidswet 1919, de Stuwadoorswet, de Rijttijdenwet 1936 en de Wet van 13 juli 1951, Stb. 281 (houdende vervanging van de bezettingsregeling betreffende een wekelijkse rustdag voor toonkunstenaars, die dans- en amusementsmuziek ten gehore brengen), per 1 januari 1997 zijn afgesloten (door het gefaseerde inwerkingtreden van de Arbeidstijdenwet). Daarnaast zullen alle handelingen, die gebaseerd zijn op de Rijttijdenwet 1936 (of het daarvan afgeleide Rijttijdenbesluit), door de uitzonderingsbepaling voor de vervoerssector, eind 1998 worden afgesloten.

Door het inwerkingtreden van de Arbeidstijdenwet is een aantal nieuwe handelingen geformuleerd, die door een viertal actoren, waaronder de Arbeidsinspectie, worden uitgevoerd. In de Arbeidstijdenwet komt in hoofdstuk 9 het zelfstandig bestuursorgaan de Dienst Wegverkeer als actor voor (de voormalige Rijksdienst voor het Wegverkeer). De handelingen van deze actor zijn reeds eerder beschreven in het PIVOT-rapport nummer 18 *De heilige koe geboekstaafd* en zijn dientengevolge niet meegenomen.

Het Arbeidstijdenbesluit vervoer (Stb. 1998, 125) is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de ministers van Verkeer en Waterstaat en van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. De uitvoering van het besluit is opgedragen aan beide ministers. Het besluit wordt wel als product genoemd in handeling 1073 (aanvulling hierboven genoemde rapport), maar zal, gezien de afbakening van dit onderzoek (1994 tot en met juli 1998), niet worden meegenomen.

Voor het historisch perspectief, de ontwikkelingen op het beleidsterrein, het wettelijke kader en de actoren (alle tot 1994) wordt verwezen naar het hierboven genoemde rapport *Ter bevordering van menswaardige arbeid*.

In hoofdstuk 6 staat de bemoeienis van de rijksoverheid met *medezeggenschap* centraal. Voor zover relevant voor het deelsterrein medezeggenschap komt hierin ook de *publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie (PBO)* ter sprake, alsmede op dit deelsterrein voorkomende handelingen van of ten opzichte van de PBO. Zoals gezegd is de Sociaal-Economische Raad in een apart institutioneel onderzoek worden behandeld. De handelingen van de SER zijn beschreven in het Sociaal-Economische Raad, PIVOT-rapport nr. 58 en zijn niet in dit rapport opgenomen. De product- en bedrijfsschappen worden per beleidsterrein in institutionele onderzoeken aldaar beschreven.

Ieder hoofdstuk bevat een institutioneel-historische schets van de ontwikkelingen op het betreffende deelsterrein sinds 1940, een omschrijving van de doelen die de rijksoverheid zich op dat terrein

gesteld heeft en een beschrijving van beleidsinstrumenten (wet- en regelgeving, organisatievormen). De handelingen op alle deelterreinen staan beschreven in hoofdstuk 8. Het voorafgaande hoofdstuk bevat een leeswijzer.

Het Rapport Institutioneel Onderzoek bevat een voor alle deelterreinen gelijkloidend hoofdstuk over de actoren op dit terrein. De hoofdstukken over de deelterreinen worden voorafgegaan door een hoofdstuk over de organisatieontwikkeling van het ministerie op dit specifieke terrein. Onder dit laatste ware ook te verstaan de diensten van het ministerie (zoals inspecties) en de intra- en interdepartementale overlegstructuren (zoals coördinatiecommissies).

2. Actoren op het beleidsterrein ‘arbeidsverhoudingen’

Een actor is een overheidsorgaan, een particuliere instelling of een persoon die een rol speelt op een beleidsterrein.⁴ In het kader van dit onderzoek zijn alleen die actoren van belang, die overheidsorgaan zijn en handelingen verrichten op het beleidsterrein arbeidsverhoudingen. Van de actoren op gemeentelijk niveau worden in het rapport geen handelingen opgenomen.

2.1 Actoren in de zin van de Archiefwet op het beleidsterrein ‘arbeidsverhoudingen’

De Kroon, de Raad van State, de ministerraad, de Staten-Generaal en de Algemene Rekenkamer worden hieronder niet nader toegelicht, omdat de bemoeienis met het beleidsterrein arbeidsverhoudingen binnen hun algemene takenpakket valt. Hun bemoeienis is niet specifiek op arbeidsverhoudingen gericht. Voor deze actoren worden of zijn afzonderlijke institutionele onderzoeken verricht. Ook ministers die zijdelings betrokken zijn bij het beleidsterrein, bijvoorbeeld vanwege afstemming van wet- en regelgeving of voordrachten voor benoemingen in commissies, worden niet nader toegelicht.

De minister van Sociale Zaken (1933-1951), de minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid (1951-1971), de minister van Sociale Zaken (1971-1981) en de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (1981-). De minister van Sociale Zaken [en Werkgelegenheid] speelt, samen met de ministers van Economische Zaken en Financiën, een belangrijke rol bij het tot stand komen van het sociaal-economisch beleid van Nederland, waarover de besluitvorming plaatsvindt in de ministerraad. Voor wat betreft arbeidsverhoudingen is de minister van Sociale Zaken voor maatschappelijke groeperingen, zoals vakbonden en werkgeversorganisaties, de belangrijkste vertegenwoordiger van ‘de overheid’. Deze minister is op het terrein van arbeidsverhoudingen verantwoordelijk voor de voorbereiding van wetgeving en algemene maatregelen van bestuur, het vaststellen van ministeriële regelingen, het evalueren van beleid, het financieren van voorzieningen en het houden van toezicht op uitvoerende organen.

Als voorloper van de Sociaal-Economische Raad kan de in 1919 opgerichte **Hoge Raad van Arbeid** (Stb. 1919, 591) beschouwd worden. De raad bestond uit veertig tot vijftig leden, bestaande uit vertegenwoordigers van de belangrijkste werkgevers- en werknemersorganisaties, onafhankelijke deskundigen en hoge ambtenaren. Voorzitterschap was de eerste jaren in handen van de minister van Sociale Zaken, later van een van de onafhankelijke leden. In de jaren tussen de wereldoorlogen deed de raad 104 officiële aanbevelingen tot het nemen van wettelijke maatregelen op sociaal terrein. Na 1940 is de raad niet meer bijeen geweest. In 1950 werd zij formeel ontbonden.

In geval van een oorlogstoestand droeg de regering het burgerlijk gezag over aan het militaire gezag in de persoon van de **opperbevelhebber van de land- en zeemacht** (Stb. 1933, 246). Op basis hiervan was generaal Winkelman tussen 13-29 mei 1940 het hoogste Nederlandse gezag, bekleedt met de wetgevende en uitvoerende leiding over het land. Zijn besluiten traden terstond in werking.

De **secretarissen-generaal** van de departementen van algemeen bestuur waren tijdens de Duitse bezetting (na het vertrek van Winkelman op 29 mei) de belangrijkste Nederlandse gezagsinstanties. Door de rijkscommissaris werden de secretarissen-generaal gemachtigd op hun beleidsterreinen de openbare orde te handhaven. Om dit te kunnen verwezenlijken werden zij bekleedt met wetgevende en uitvoerende bevoegdheden. Op het departement van Sociale Zaken werd deze post na het vertrek van secretaris-generaal Scholtens in augustus 1940 bekleedt door een waarnemend secretaris-generaal, ir. Verwey, die tot de bevrijding bleef zitten.

De secretaris-generaal voor Handel, Nijverheid en Scheepvaart was in de oorlogsjaren belast met de ‘opbouw van een zelfstandige organisatie van het bedrijfsleven’, de (gelijkgeschakelde) voorloper van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie. Hij stelde in 1940 een ‘**organisatiecommissie**’ in, beter bekend als de **Commissie Woltersom**, die bevoegd was bedrijfsorganisaties op te richten.

De **regering in Londen/de minister van Sociale Zaken in Londen** nam maatregelen gedurende de bezettingsjaren met het oog op de situatie na de bevrijding. Van veel gewicht was de in 1941 onder leiding van de Unilever-topman Rijkens geformeerde ‘Studiegroep voor reconstructieproblemen’ ten behoeve van de wederopbouw van Nederland na de bevrijding. Verscheidene elementen uit de door de Studiegroep gevoerde discussies over sociale en economische wetgeving zijn terug te vinden in de maatregelen van de naoorlogse regeringen en in de uitbouw van de sociaal-economische wetgeving. Het Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen, bepalend voor de overheidsinvloed op de naoorlogse arbeidsverhoudingen, is ook in de Londense periode tot stand gekomen. Ten aanzien van ontslag aangelegenheden werden in de oorlogsjaren zuiveringsmaatregelen voorbereid.

Sinds 1 maart 1943 was de **Gemachtigde voor de Arbeid** een aparte functionaris met een eigen secretariaat. Tussen november 1942 en februari 1943 was de functie waargenomen door de secretaris-generaal van het departement van Sociale Zaken. De Gemachtigde voor de Arbeid was ondergeschikt aan de secretaris-generaal van Sociale Zaken, die hem tevens benoemde en ontsloeg. De taak van de Gemachtigde was het handhaven van de arbeidsvrede en daartoe had hij grote zelfstandigheid en ruime bevoegdheden. Bij maatregelen van principiële betekenis diende de Gemachtigde overleg te plegen met de Leider van het Nederlandse Arbeidsfront.

De **Rijksbemiddelaars** hadden tot 1945 hun wettelijke grondslag in de Arbeidsgeschillenwet 1923 (Stb. 174). Voor de oorlog bestond hun taak uit het bemiddelen bij arbeidsconflicten. Op 24 mei 1940 droeg het tijdelijk militair gezag de (vier) rijksbemiddelaars op een landelijk college te vormen. Gedurende de jaren 1940-1942 had dit **College van Rijksbemiddelaars** een belangrijke taak op het terrein van de loonvorming. Tussen 1 november 1942 en 17 juli 1944 stond het College op non-actief. Krachtens het Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen (BBA) 1944 (Stb. E 52) werden de rijksbemiddelaars door de regering te Londen weer geïnstalleerd. In 1945 werd het College van Rijksbemiddelaars ingesteld bij het BBA 1945 (Stb. F 217). Onder toezicht van de minister van Sociale Zaken werd het College de bevoegdheid verleend alle lonen en andere arbeidsvoorwaarden, die bij individueel of collectief overleg waren bepaald, te beoordelen. De leden hadden niet de status van ambtenaar, maar werden aangewezen op grond van hun deskundigheid en ervaring op het loongebied. Met de inwerkingtreding van de Wet op de Loonvorming (Stb. 1970, 69) werd de wettelijke basis van het College (derde titel van het BBA 1945) ingetrokken, waardoor het College ophield te bestaan.

De **directeur-generaal van de Arbeid** was sinds 1909 hoofd van de dienst van de Arbeidsinspectie en sinds 1950 tevens hoofd van de Looncontroledienst. Daarnaast werd hij in 1962 belast met de ambtelijke leiding van het directoraat-generaal van de Arbeid van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

De eerste bemoeienis van de directeur-generaal van de Arbeid met lonen en arbeidsvoorwaarden stamt uit de oorlog, toen hij van het College van Rijksbemiddelaars de bevoegdheid kreeg om dispensaties van loonregelingen te verlenen. Op grond van een verordening van de Rijkscommissaris van 11 juni 1940 en een daaruit voortvloeiend uitvoeringsbesluit kreeg de directeur-generaal van de Arbeid de bevoegdheid tot het verlenen van toestemming aan werkgevers en werknemers de arbeidsverhouding te beëindigen. Met het BBA 1945 kwam deze bevoegdheid toe aan de directeurs van Gewestelijke Arbeidsbureaus.

Na de oorlog adviseerde de directeur-generaal van de Arbeid het College op het gebied van bindende loonregelingen en collectieve arbeidsovereenkomsten. Tevens trad hij op als coördinator op het terrein van de looncontrole.

De **Arbeidsinspectie** heeft op grond van een groot aantal wetten een controlerende of adviserende taak opgedragen gekregen, vooral op het terrein van de arbeidersbescherming⁵. De Arbeidsinspectie vindt zijn grondslag in de Arbeidswet 1919, uitgewerkt in organisatiebesluiten (sinds 1920). Als hoofd van dienst werd aangewezen een directeur-generaal van de Arbeid, aan het hoofd van de districten stonden districtshoofden, toegevoegd zijn verschillende gespecialiseerde ambtenaren die in gevallen hun toezichthoudende taak uitvoeren naast het districtshoofd.

In de oorlogsjaren was de Arbeidsinspectie onder andere belast met opsporing van overtredingen van het ontslagverbod (afgekondigd 11 juni 1940). Na de oorlog, toen het ontslagbeleid gereguleerd werd via de directeurs van Gewestelijke Arbeidsbureaus, voorzag de Arbeidsinspectie deze directeurs van advies bij ontslagzaken. Ook kon de Arbeidsinspectie van 1970 ontheffingen verlenen op het verbod tot werktijdverkorting op grond van het BBA.

Sinds 1 mei 1994 is de Arbeidsinspectie, tezamen met de Loontechnische Dienst, de Dienst Inspectie Arbeidsverhoudingen (DIA) en de Dienst Collectieve Arbeidsvoorwaarden (DCA) samengevoegd tot de Dienst voor Inspectie en Informatie van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (I-SZW). Deze samenvoeging is na 1996 weer ongedaan gemaakt. In 1999 fungeerde er weer een Arbeidsinspectie

De **minister van Justitie** is, ingevolge de Wet op de Economische Delicten, sinds 1951 belast met het aanwijzen van opsporingsambtenaren voor overtredingen aangewezen als economische delicten. Overtreding van bepalingen uit het BBA 1945 en de Wet op de Loonvorming is als zodanig aangemerkt.

De minister van Justitie is voorts verantwoordelijk voor de totstandkoming van wetgeving van privaatrechtelijke aard. Voor het institutioneel onderzoek betekent dit concreet dat de minister van Justitie de verantwoordelijke actor is waar het wijzigingen in het Burgerlijk Wetboek aangaat, ook al betreft het hier arbeidsrecht.

De **Gewestelijke Arbeidsbureaus (GAB)** waren tot 1991 geplaatst onder het directoraat-generaal voor de Arbeidsvoorziening van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Hun hoofdtaak was het zorgdragen voor een doeltreffende arbeidsvoorziening. Voorts hebben de directeurs van Gewestelijke Arbeidsbureaus een toetsende rol bij ontslagprocedures. In 1991 werd de Arbeidsvoorzieningsorganisatie buiten het ministerie geplaatst onder een tripartiete bestuur. De Arbeidsvoorziening was voortaan een Zelfstandig Bestuursorgaan (ZBO). Van de minister van sociale Zaken kregen de regionaal directeurs van de Arbeidsvoorziening de bevoegdheid tot het toetsen van ontslagzaken. De handelingen vanaf 1991 van de regionaal directeurs en van de ontslagcommissie van de Arbeidsvoorzieningsorganisatie staan beschreven in de selectielijst Arbeidsvoorzieningsorganisatie 1991-1997, september 1999, handelingen nummer 425-428 en 434-435.

De **Sociaal-Economische Raad (SER)** is ingesteld door de Wet op de bedrijfsorganisatie van 1950. De SER heeft een tripartiete samenstelling: de werkgeversorganisaties, de werknemersorganisaties en de rijksoverheid benoemen ieder vijftien leden. De door de overheid benoemde leden zijn onafhankelijke deskundigen. Deze zgn. 'kroonleden' vertegenwoordigen de belangrijkste maatschappelijke en geestelijke stromingen. De SER heeft een adviserende en bestuurlijke taak. De regering was tot 1995 verplicht inzake belangrijke vraagstukken van sociaal-economische aard het advies van de SER in te winnen. Zo'n 60 % van de adviezen heeft betrekking op het terrein van het ministerie van sociale Zaken en Werkgelegenheid. De SER kan ook het initiatief nemen tot advisering. De raad kent een aantal vaste en ad hoc-commissies.

Op bestuurlijk gebied heeft de SER een taak ten aanzien van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie. De SER is het hoogste orgaan van de PBO en houdt het financiële en organisatorische overzicht op de product- en bedrijfsschappen (zie daar) Ten aanzien van medezeggenschap heeft de SER een adviserende en verordenende taak. De handelingen van de SER betreffende de medezeggenschap staan beschreven in *Sociaal-Economische Raad PIVOT-rapport nr. 58*.

Bedrijfslichamen (product- en bedrijfsschappen) kunnen ingesteld worden op grond van de Wet op de Bedrijfsorganisatie (WBO, Stb. 1950, K22). Ze hebben een verordenende bevoegdheid ten aanzien van delen van het bedrijfsleven. Deze is beperkt tot de in de instellingswet of het instellingsbesluit genoemde aangelegenheden. Voorts hebben ze algemene adviserende bevoegdheden en vaak uitvoeringstaken (zoals reclame) voor het gehele werkteerrein. In algemene zin is in de WBO art. 71 hun taak omschreven: 'een het belang van het Nederlandse volk dienende bedrijfsuitoefening door de ondernemingen, waarvoor zij zijn ingesteld te bevorderen, alsmede het gemeenschappelijke belang van die ondernemingen en van de daarbij betrokken personen te behartigen.'

De wet voorziet in twee soorten bedrijfslichamen, te weten (hoofd-)productschappen en (hoofd-)bedrijfsschappen. De eerste soort omvat een gehele productiekolom van grondstof tot eindproduct, de tweede één of meer takken van bedrijvigheid.

Productschappen kunnen slechts bij wet worden ingesteld en hebben een door de Kroon benoemde voorzitter; bedrijfsschappen kunnen ook bij amvb worden ingesteld en hebben een uit het bestuur gekozen voorzitter.

Bedrijfscommissies zijn organen, welke door de Sociaal-Economische Raad worden ingesteld krachtens de Wet op de Ondernemingsraden van 1971 (Stb. 54). Ze houden toezicht op de ondernemingsraden binnen een vastgesteld werkgebied, veelal per bedrijfstak. Restgroepen zijn bij de **Algemene Bedrijfscommissie** (gehuisvest bij de SER, Den Haag) ondergebracht. Is voor een bepaalde sector een hoofdbedrijfsschap ingesteld, dan fungeert deze als bedrijfscommissie. Taken waren tot 1990: het goedkeuren van het reglement van de ondernemingsraad, het al dan niet goedkeuren van besluiten van de ondernemer die de instemming van de ondernemingsraad behoeven, maar deze niet hebben gekregen, alsmede het bemiddelen bij geschillen over een juiste naleving van de Wet op de Ondernemingsraden. Sinds wetswijziging is de goedkeuring van reglementen, en andere discretionaire bevoegdheden, als taak komen te vervallen en heeft de bedrijfscommissie alleen een bemiddelende rol bij geschillen. De bedrijfscommissie registreert nog de (voorlopige) reglementen van ondernemingsraden en ingeval bij de medezeggenschap betrokken partijen de kantonrechter om een beslissing willen verzoeken omdat zij er samen niet uit komen dienen zij vooraf de bedrijfscommissie te vragen om te bemiddelen.

Slaagt de bemiddelingspoging niet dan brengt de bedrijfscommissie een verslag van haar bevindingen uit met een advies. De bedrijfscommissie bestaat uit tenminste zes leden. De helft wordt benoemd door werkgevers-, de andere helft door werknemersorganisaties.

2.2 Overige actoren

De **Stichting van de Arbeid** is het samenwerkingsorgaan van de centrale werkgevers- en werknemersorganisaties. Aan werkgeverszijde zijn industrie, handel, bank- en verzekeringswezen, midden- en kleinbedrijf en land- en tuinbouw vertegenwoordigd door het Verbond van Nederlandse Ondernemingen (VNO) en Nederlands Christelijk Werkgeversverbond (NCW) –sinds enige jaren Vereniging VNO-NCW-, alsmede middenstands- en agrarische organisaties. Aan werknemerskant nemen de Federatie Nederlandse Vakbeweging (FNV), het Christelijk Nationaal Vakverbond (CNV) en (sinds 1978) de Centrale voor Middelbaar en Hoger Personeel deel. De Stichting van de Arbeid is op 17 mei 1945 opgericht en heeft tot doel duurzame goede sociale verhoudingen te verzekeren op basis van organisatorische samenwerking. Bij de wederopbouw van het bedrijfsleven heeft de Stichting een grote rol gespeeld, vooral in de loonpolitiek. De oprichting van de SER, waarin naast een aantal kroonleden dezelfde groeperingen in zijn vertegenwoordigd, heeft de rol van de Stichting in sociaal-economische aangelegenheden teruggedrongen.

De **vakbonden** ('belanghebbende verenigingen van werknemers' of 'naar Ons oordeel algemeen erkende centrale organisaties van werknemers' in de wetgeving) spelen een formele rol op het beleidsterrein arbeidsverhoudingen waar het de medezeggenschap van werknemers aangaat, alsmede in de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie. In de medezeggenschap zoals geregeld in de Wet op de Ondernemingsraden zijn de vakbonden gerechtigd zich met de kandidaatstelling voor de ondernemingsraadsverkiezingen bezig te houden. De vakbonden mogen lijsten met kandidaten opstellen. In de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie zijn de vakbonden vertegenwoordigd in de bedrijfslichamen alsmede in de Sociaal-Economische Raad.

De Stichting **Gemeenschappelijk Begeleidingsinstituut Ondernemingsraden (GBIO)** is een instituut van de SER, met een bestuur dat bestaat uit leden van de werkgevers- en werknemerscentrales. Het instituut is opgericht in 1975. Doel van het GBIO is de scholing en vorming van ondernemingsraden te begeleiden en ondersteunen. Daartoe betalen de ondernemers die een OR moeten instellen een premie die het GBIO ontvangt. Hiermee subsidieert het GBIO cursussen van een aantal instituten die aan de richtlijnen van het GBIO voldoen. Ook de cursussen zijn gebonden aan richtlijnen. Het GBIO ontleent zijn bevoegdheden en werkzaamheden aan de wijziging van de Wet op de Ondernemingsraden van 23 augustus 1974 (Stb. 538).

Werkgeversorganisaties ('naar Ons oordeel algemeen erkende centrale en andere representatieve organisaties van ondernemers' in de wetgeving) spelen op het terrein van de arbeidsverhoudingen een rol in de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie en zijn vertegenwoordigd in de bedrijfslichamen en de Sociaal-Economische Raad. De werkgeversorganisaties zijn verenigd in de Raad van Centrale Ondernemingsorganisaties (RCO), voorheen Raad van Bestuur in Arbeidszaken).

3. Institutionele context: arbeidsverhoudingen en het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

'Al met al geloof ik, dat de benaming Arbeidsverhoudingen nog de meest praktische oplossing is. Arbeidsverhoudingen is kort, er ligt iets in van het bedrijfsorganisatorische en ook bemoeiingen met stakingen (Arbeidsgeschillenwet 1923) zijn er wel onder te brengen.'⁶

Met ingang van 15 februari 1946 werd de naoorlogse organisatie van het ministerie vastgesteld.⁷ Bij de zogeheten 'afdeling Arbeid II' werden onder andere uitgevoerd: de Bedrijfsradenwet, de Wet op het algemeen verbindend en het onverbindend verklaren van bepalingen van collectieve arbeidsovereenkomsten en het BBA 1945 (voorzover betrekking hebbende op de regeling van lonen en andere arbeidsvoorwaarden). Voorts werd een wettelijke regeling van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie (PBO) bij die afdeling voorbereid. In 1947 werd de laatste taak, vnl. in naam, veranderd in 'voorbereiding van wettelijke regelingen betreffende de organisatie van het bedrijfsleven'.⁸

In oktober 1947 werd de naam van de afdeling gewijzigd. In 1950 werd in verband met de Wet op de Ondernemingsraden de taak ten aanzien van bedrijfsorganisatie herzien: 'Bemoeiingen met wettelijke regelingen betreffende ondernemingsraden en de organisatie van het bedrijfsleven'.⁹ In oktober 1951 vroeg de chef van de afdeling Arbeidsverhoudingen de minister in de taakomschrijving tot uitdrukking te brengen dat men bij de afdeling meer werkzaamheden verrichtte dan alleen uitvoering van wettelijke regelingen. Het ging daarbij om coördinatie van de samenwerking van het ministerie en de PBO in de Sociaal-Economische Raad en 'bemoeienis met vraagstukken op bedrijfsorganisatorisch gebied die soms niet een wettelijke grondslag hebben ... (erkenning van statuten vakorganisaties, e.d.)'.¹⁰ Hierdoor werd voor genoemde zaken in juni 1952 een nieuwe taakomschrijving vastgesteld. Wat betreft de taak ten aanzien van het BBA 1945 werd in de beschikking van 1953 een voorbehoud gemaakt ter zake van herplaatsing, aanstelling en ontslag. Deze taak werd formeel ondergebracht bij het Rijksarbeidsbureau, dat onder de directie voor de Arbeidsvoorziening ressorteerde. Ook werd 'de behandeling van andere zaken, verband houdende met arbeidsverhoudingen (voor zover niet elders in de beschikking genoemd)' opgenomen in de taakbeschrijving van 1953.¹¹

Per januari 1962 werd de afdeling opgewaardeerd tot Hoofdafdeling Arbeidsverhoudingen onder de Directie Sociale Voorzieningen en Arbeidsverhoudingen. Een jaar later reeds werd de directie herdoopt tot Directoraat-generaal voor Sociale Voorzieningen en Arbeidsverhoudingen (DG SV en AV) waarin de Afdeling Arbeidsverhoudingen onder de Hoofdafdeling Arbeidsverhoudingen en Bezitsvorming werd gebracht.

In 1964 werd de Directie Algemene Beleidsaangelegenheden (ABA) opgericht. Deze directie nam onder andere de economische aangelegenheden van de Hoofdafdeling Arbeidsverhoudingen over. In 1966 werd bij het DG SV en AV de zelfstandige Directie Arbeidsverhoudingen en Bezitsvorming gecreëerd. Deze zou niet lang bestaan (formeel tot 1-3-1968), want per 1 april 1967 kwamen ook de overige zaken over naar de directie ABA en werd daar een Hoofdafdeling Arbeidsverhoudingen ingesteld. ABA groeide uit tot een directoraat-generaal per 1 oktober 1968. Daarbij werd de Directie Arbeidsverhoudingen ingesteld.

In 1981 werd de naam gewijzigd in Directie Bijzondere Vraagstukken van Arbeidsverhoudingen. Deze werd tien jaar later weer veranderd in Directie Arbeidsverhoudingen. Bij de grote reorganisatie van 1994 werden de DG's opgeheven en werd de Directie Arbeidsverhoudingen een zelfstandige directie onder de bestuursraad van het ministerie. Doelstellingen van de directie zijn:

- bevorderen van effectieve en evenwichtige arbeidsverhoudingen tussen werkgevers en werknemers op onderscheiden institutionele niveaus;
- het onderhouden van zakelijke en effectieve afstemming tussen overheid en sociale partners op onderscheiden niveaus waarmee wordt bijgedragen aan de doelstellingen van het sociaal-economisch beleid;
- bevorderen van differentiatie en flexibiliteit in arbeidspatronen en arbeidsduur;
- zorgdragen voor inhoudelijke waarborgen in de arbeidsrelaties.

De 'missie' van deze gereorganiseerde directie luidt: 'werkende arbeidsverhoudingen'.¹²

4. Historische context en beleidsinstrumenten: het aangaan en beëindigen van arbeidsverhoudingen

'Het ontslagrecht in Nederland onderscheidt zich van het ontslagrecht in de landen om ons heen, doordat het beëindigen van een dienstbetrekking, of ruimer gesteld van een arbeidsverhouding, in het algemeen afhankelijk is gesteld van de toestemming van een orgaan van de centrale overheid, de directeur van het gewestelijk arbeidsbureau. Het Nederlandse ontslagrecht rust in hoofdzaak op twee pijlers, de regeling van het ontslagrecht in het Burgerlijk Wetboek en de regeling van het zogeheten ontslagverbod in het Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen 1945.' [Naber, pg. 17]

4.1 Voor 1940

Overheidsbemoeienis met het ontslagrecht was tot de jaren dertig zeer beperkt. Het ontslagrecht was sinds de regeling van de arbeidsovereenkomst in het Burgerlijk Wetboek in 1907 niet meer veranderd.¹³ Die regeling hield in dat de dienstbetrekking eenzijdig door de werkgever opgezegd kon worden, met inachtneming van een opzegtermijn. Die opzegtermijn kon in de praktijk wel variëren van een week tot één uur.¹⁴

Met de vaststelling van het Arbeidsovereenkomstenbesluit (Stb. 1931, 354) werd de regeling uit het BW gedeeltelijk van toepassing verklaard op indienstneming door het Rijk op arbeidsovereenkomst. In 1934 kreeg de Staatscommissie voor de Nederlandsche wetgeving (Staatscommissie Limburg) opdracht van de minister van Justitie¹⁵ om advies uit te brengen over een ontslagregeling voor hoofdarbeiders.¹⁶ De commissie sprak zich in haar advies uit over de onwenselijkheid van een regeling voor één afzonderlijke groep en sprak zich uit voor een stelsel van opzegtermijnen, gekoppeld aan de duur van het dienstverband en geldend voor beide partijen. Ook het ontbreken van een 'rechtvaardigheidstoets' behoorde tot de vooroorlogse bezwaren tegen de toenmalige regelgeving. Een begin 1940 aan het parlement aangeboden wetsontwerp in deze lijn werd ten gevolge van het uitbreken van de oorlog niet meer door de Kamer behandeld.

4.2 1940-1945

'Het lijkt mij niet onaannemelijk, dat wij het begrip "werknemer" in het BBA danken aan de diverse bezettingsmaatregelen inzake het ontslag. Voordien kende onze arbeidswetgeving het begrip "werknemer" niet.'¹⁷

Na de capitulatie op 14 mei 1940 werd in Nederland een Duits militair bestuur ingesteld. Tot 29 mei, toen een Duits civiel bestuur werd geïnstalleerd, vertegenwoordigde generaal Winkelman het hoogste burgerlijke gezag. Hij was hiertoe gemachtigd door de naar Londen gevluchte regering. In die hoedanigheid vaardigde hij ook besluiten uit op sociaal-economisch terrein. Op 27 mei vaardigde hij een verbod uit op het stopzetten van arbeid in ondernemingen en het ontslag van arbeiders. Na het installeren van een Duits civiel bestuur in Nederland onder Rijkscommissaris A. Seyss-Inquart¹⁸ kregen de secretarissen-generaal van de departementen bij verordening van 21 juni 1940 zowel de wetgevende als de uitvoerende macht toebedeeld.

Op 11 juni 1940 vaardigde de Rijkscommissaris de zgn. 'ontslagverordening' uit. Hierbij machtigde hij de secretaris-generaal van Sociale Zaken tot het uitvaardigen van voorschriften betreffende het stilleggen van ondernemingen, de invoering van werktijdverkorting en het ontslaan van werknemers. De SG vaardigde vervolgens een uitvoeringsbesluit uit om deze voorschriften te effectueren. Het absolute ontslagverbod van Winkelman werd opgeheven en ontslagverzoeken moesten aan de directeur-generaal van de Arbeid van het departement van Sociale Zaken worden voorgelegd. Voor deze maatregel gold een terugwerkende kracht tot 9 mei 1940. De wijziging hield mede verband met het oorlogsproductieverbod; na de capitulatie mocht immers geen oorlogstuig geproduceerd worden. Het stilleggen van de productie leidde vervolgens tot ontslagverzoeken, die wegens het absolute verbod niet mochten worden ingewilligd. Ook voor verkorting van de werktijd tot minder dan het in het uitvoeringsbesluit bepaalde minimum van 36 uur per week moest een verzoek bij de DG van de Arbeid ingediend worden. De DG - in de praktijk de Arbeidsinspectie - nam zijn beslissingen over werktijdverkorting en ontslag na advies van zgn. 'vertrouwensinstanties' uit het bedrijfs- en organisatieleven, welke samengesteld waren uit werkgevers en werknemers.

4.3 1944 - heden

De periode van het Militair Gezag en de bijzondere rechtspleging heeft ook gevolgen gehad voor de regelgeving ten aanzien van indiensttreding en ontslag. Personen die gedurende de bezetting werkzaam waren geweest bij rijk, provincie, gemeente, openbare lichamen e.d. werden conform het Zuiveringsbesluit 1944 getoetst op hun 'zuiverheid'. De verantwoordelijke minister of Commissaris in de provincie had de keus uit (on-)eervol ontslag of disciplinaire maatregelen.

Het Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen (BBA) van oktober 1945 wordt wel beschouwd als het belangrijkste wettelijke instrument op het gebied van de arbeidsverhoudingen in de hele naoorlogse periode. Het BBA, bedoeld als noodmaatregel voor een noodsituatie, bracht zowel naar inhoud van de arbeidsverhoudingen als in de te volgen procedures vernieuwing. Zo regelde het BBA zaken als het aantal te werken uren en gegeven en vrijwillig ontslag. Het noodkarakter van het besluit ging door vele aanpassingen uiteindelijk verloren.¹⁹

In het eerste deel van het BBA worden belangrijke beperkingen opgelegd aan de beëindiging van individuele dienstverhoudingen. Deze beperkingen op ontslag nemen en geven zijn slechts indirect van betrekking op een behandeling van de collectieve relaties tussen ondernemers en werknemers. Tekenend voor de geest van het BBA is echter dat het voor een werknemer onmogelijk is eenvoudig ontslag te nemen als daar geen toestemming voor wordt gegeven en zijn werkgever hem in dienst wenst te houden, en dat het een werkgever evenzeer verboden is zonder toestemming een werknemer te ontslaan die in dienst wenst te blijven.²⁰

Die toestemming werd verleend door de directeur van het Gewestelijk Arbeidsbureau. Deze is er toe gehouden bij zijn beslissing het advies van de Arbeidsinspectie te betrekken en de vertegenwoordigers van de in aanmerking komende organisaties van werkgevers en werknemers te horen. Hiertoe zijn op GAB-niveau adviescommissies in het leven geroepen die de directeur GAB bijstaan. De minister kan deze bevoegdheid ook delegeren aan organisaties uit het bedrijfsleven. Ook kan de minister ontheffing verlenen. Bij seizoenarbeid hoeft deze ontslagprocedure bijvoorbeeld niet doorlopen te worden. De minister van Sociale Zaken en de aan zijn ministerie verbonden directeur-generaal voor de Arbeidsvoorziening vaardigen *richtlijnen* uit om de wetgeving nadere invulling te geven. Deze richtlijnen zijn niet absoluut verbindend voor de GAB's; de directeurs hebben een autonoom beslissingsrecht dat zij rechtstreeks aan het BBA ontleen.²¹

Bij de totstandkoming van het ontslagrecht in het BBA 1945 en van de op dit Besluit gebaseerde richtlijnen, hebben voornamelijk drie motieven gegolden:

1. de bescherming van de belangen van de werknemer;
2. de bescherming van de belangen van de werkgever;
3. de bevordering van de rust op de arbeidsmarkt, teneinde een ongestoorde en zo gunstig mogelijke productie verkrijgen.

In de eerste jaren na de tweede wereldoorlog diende het ontslagverbod voornamelijk om de instandhouding van de werkgelegenheid en de continuïteit van de productie in de voor de wederopbouw vitale bedrijfstakken te waarborgen. Later volgden aanpassingen in de regelingen. Het werknemersbelang komt dan meer op de voorgrond.

Ten gevolge van de oliecrisis (1973-1974) werden enkele overheidsmaatregelen getroffen teneinde schadelijke economische gevolgen te beperken. Zo vaardigde de minister van Sociale Zaken nadere richtlijnen uit voor de toepassing van ontslagbepalingen uit het BBA. Werkgevers en werknemers kregen geen toestemming van het GAB de arbeidsverhouding te beëindigen, wanneer het verzoek daartoe naar het oordeel van de directeur GAB verband hield met 'een vermindering van werkzaamheden in het betrokken bedrijf als direct of indirect gevolg van de verminderde olietoevoer naar Nederland.'²²

Op 1 december 1976 trad in werking de Wet melding collectief ontslag van 24 maart 1976 (Stb. 223). De bedoeling van deze wet is om een werkgever, die zich als gevolg van ongunstige economische ontwikkelingen in zijn bedrijf genoodzaakt ziet een aantal werknemers te ontslaan, te verplichten hiervan tijdig melding te doen aan de vakbonden en aan het gewestelijk arbeidsbureau. Wanneer deze melding wordt gevolgd door een verzoek om toestemming voor het geven van ontslag, moet de directeur van het GAB één maand na de datum van de melding wachten met het in behandeling nemen van de ontslag aanvraag. De verplichte wachttijd biedt de vakbonden de gelegenheid tot het voeren van overleg met de werkgever over bijvoorbeeld mogelijke alternatieven die het aantal met ontslag bedreigde werknemers wellicht zouden kunnen beperken. Verder kan worden overlegd over de mogelijkheid van een sociaal plan, teneinde althans de financiële gevolgen van het ontslag voor de betrokken werknemers zoveel mogelijk te verzachten. Het arbeidsbureau kan de wachttijd benutten om in het kader van de arbeidsbemiddeling te zoeken naar herplaatsingsmogelijkheden, te

bezien in hoeverre scholingsmaatregelen de kans op herplaatsing van de werknemers kunnen vergroten dan wel te onderzoeken of bepaalde overheidsmaatregelen ontslag kunnen voorkomen of beperken.²³

In de jaren zeventig kwam de overheid met een aantal bij wet geregelde *bijzondere* ontslagverboden. Deze kunnen onderscheiden worden in een tweetal groepen. De eerste verleent een bepaalde groep werknemers extra ontslagbescherming (bijvoorbeeld leden van medezeggenschapscommissies)²⁴. De tweede richt zich op ontslagen welke maatschappelijk onbetamelijk worden beschouwd, hetzij omdat ze geschieden tijdens een bepaalde periode (ziekte, zwangerschap, militaire dienst), hetzij vanwege de reden van het ontslag (huwelijk, bevalling, discriminatie).²⁵

Door de invoering van de Arbeidsvoorzieningswet (Stb. 1990, 402) kwam de bevoegdheid tot het verlenen van ontslagvergunningen rechtstreeks bij de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid te berusten. Hij kreeg daarbij de mogelijkheid deze bevoegdheid onder nader door hem te stellen regels te delegeren aan door hem aan te wijzen regionaal directeuren voor de Arbeidsvoorziening (RDA). In een besluit van 20 december 1990 heeft de minister deze delegatie van bevoegdheden nader geregeld.

Inmiddels staat het ontslagrecht zelf weer volop in de belangstelling vanwege wijzigingsplannen van de minister van Sociale Zaken. De preventieve ontslagtoets bij de RDA zal blijven. De mogelijkheden voor de werknemer om de arbeidsovereenkomst te ontbinden via de kantonrechter zullen beperkt worden. Ook het indienen van een pro forma bezwaar bij de RDA of de kantonrechter door werknemers bij ontslag-aanzegging ten gevolge van de slechte positie van een bedrijf zal niet meer nodig zijn. Ontslagen werknemers zullen in dat geval ook zonder bezwaar een WW-uitkering kunnen krijgen.²⁶

5. Historische context en beleidsinstrumenten: veranderingen in arbeidsduur en arbeidstijden

Op dit deel terrein zijn de raakvlakken met andere beleidsterreinen nadrukkelijk aanwezig. Voor de Tweede Wereldoorlog werd de vaststelling van een maximale werktijd geplaatst in het kader van het waarborgen van goede arbeidsomstandigheden door de rijksoverheid. De voornaamste strekking van de Arbeidswet 1919 is beperking van de arbeidsduur. De wet schrijft maximumnormen voor ten aanzien van de dagelijkse en wekelijkse - en in een enkel geval jaarlijkse - arbeidsduur en in samenhang daarmee geeft zij ook voorschriften om de arbeider voldoende rust tijdens en na afloop van zijn arbeid te garanderen.

In het tweede deel van het BBA 1945 werd een 48-urige werkweek verplicht gesteld. De regel verbood werkgevers het aantal werkuren voor een werknemer op minder dan 48 uur vast te stellen. Met betrekkelijk weinig uitzonderingen, hoofdzakelijk gebaseerd op voor de oorlog gevestigde gebruiken, bleef de algemene 48-urige werkweek van kracht tot 1961, toen de 45-urige werkweek mogelijk en algemeen gebruikelijk werd.²⁷

Overigens bood het BBA 1945 de minister van Sociale Zaken wel de mogelijkheid om werkgevers ontheffing te verlenen van het verbod tot werktijdverkorting. Het verlenen van vergunningen hiertoe was aanvankelijk gedelegeerd aan de Arbeidsinspectie van het DG Arbeid (voor uurloners) en het College van Rijksbemiddelaars (voor week/maandloners). De voorbereiding van ontheffingsbesluiten aldaar geschiedde bij het Loonbureau (opgericht 1964). Met het verdwijnen van het College in 1970 kwam het ontheffingsbeleid voor wat betreft week/maandloners terecht bij het DG ABA. In 1975 kwam een nieuwe taakverdeling tot stand: de vergunningverlening werd voorbereid door het DG Arbeid voor wat betreft de industriële bedrijfstakken²⁸ en het Loonbureau voor wat betreft de overige bedrijfstakken. De DG ABA stelde tenslotte de ontheffing of afwijzing vast.²⁹

In het overleg van 26 november 1965 tussen regering en de Stichting van de Arbeid werd afgesproken dat een geleidelijke ontwikkeling op het gebied van *arbeidstijdverkorting* (a.t.v.) mogelijk moest zijn. Over de mogelijke ingangsdatum van de a.t.v. werd geen overeenstemming bereikt. Echter, in een groot aantal c.a.o.'s werd per 1 juli 1967 een a.t.v. (van 45 tot 43 ³/₄ uur per week) vastgelegd. Tegen de wens van de toenmalige Sociaal-Economische Raad in werd daar in de c.a.o.'s van 1970 nog eens 1 ¹/₄ uur vanaf gedaan.

In het zgn. centraal akkoord dat de in de Stichting van de Arbeid samenwerkende werkgevers en werknemers sluiten voor het jaar 1973 wordt een geleidelijke ontwikkeling met betrekking tot de vermindering van de arbeidsduur aanbevolen. Deze ontwikkeling heeft zich inderdaad voltrokken en is nog niet geëindigd.

Werden ontheffingen op het verbod tot werktijdverkorting tot 1973 voornamelijk verleend in bijzondere gevallen van individuele ondernemingen, na 1973 werd het middel van de werktijdverkorting een 'structureel instrument in het kader van het werkgelegenheidsbeleid.' Van regulerend optreden en centrale sturing door de rijksoverheid is hierdoor steeds minder sprake. De bevoegdheden zijn er nog wel, maar de rijksoverheid ziet tegenwoordig meer een rol voor zichzelf weggelegd als procesbewaker van de regulerende activiteiten van de sociale partners. Naast het bevorderen en stimuleren van overleg moet de rijksoverheid wel 'minimumbescherming blijven bieden voor diegenen die dat nodig hebben en op die punten waar dat noodzakelijk is.'³⁰

De Arbeidstijdenwet (Stb. 1995, 598) is per 1 januari 1996 gefaseerd in werking getreden en geldt vanaf 1 januari 1997 voor iedereen, die onder gezag arbeid verricht. Met de Arbeidstijdenwet zijn alle regelingen op het gebied van arbeids- en rusttijden, met uitzondering van de regelingen die gelden voor de vervoerssector, vervangen. Voor de vervoerssector is in de Arbeidstijdenwet bepaald, dat de oude regels nog tot uiterlijk 19 december 1998 kunnen blijven gelden.

De doelstelling van de Arbeidstijdenwet sluit aan de ene kant aan bij de Arbeidsomstandighedenwet (veiligheid, gezondheid en welzijn van werknemers bij de arbeid). Aan de andere kant wordt met de wet beoogd om de mogelijkheden voor werknemers te verruimen om arbeid te kunnen combineren met zorgtaken en/of andere verantwoordelijkheden die zij buiten de arbeid hebben. Met de Arbeidstijdenwet wil de overheid aansluiten bij de ontwikkeling dat werkgevers en werknemers gezamenlijk meer verantwoordelijkheid nemen voor de invulling van de werktijden. Daarnaast is met de wet rekening gehouden met de veranderingen in de (internationale) samenleving, zoals

bijvoorbeeld de terugdringing van de arbeidstijd in de loop der tijd, de wens tot flexibilisering van de arbeidstijd, het inspelen op verschillende internationale verdragsverplichtingen en de tendens om per bedrijfstak (of onderneming) afspraken te maken (ook wel moderne medezeggenschap genoemd). De standaardregeling bevat normen die gelden als de partijen niets anders zijn overeengekomen. De overlegregeling bevat ruimere normen, die de grenzen aangeven tot waar, bij afspraken tussen de partijen bij het collectief overleg, van de standaardregeling kan worden afgeweken.

Daarnaast kent de wet extra regels voor kinderen tot 16 jaar, jeugdigen (16 en 17 jaar) en zwangere vrouwen.

In het op de Arbeidstijdenwet gebaseerde Arbeidstijdenbesluit (Stb. 1995, 599) zijn een aantal algemene uitzonderingsmogelijkheden voor bijzondere situaties opgenomen. Daarnaast staan er uitzonderingsmogelijkheden in voor een aantal bijzondere sectoren.

Uit het Arbeidstijdenbesluit vervoer (Stb. 1998, 125 en gebaseerd is op artikel 5:12, tweede lid van de Arbeidstijdenwet) is per 1 april 1998 alleen het hoofdstuk dat betrekking heeft op het railvervoer van kracht. Vanaf 1 oktober 1997 tot 1 mei 1998 gold voor deze deelsector het Tijdelijk besluit arbeids- en rusttijden railvervoer (Stb. 1997, 422). Per 1-1-1999 zijn ook de ander hoofdstukken uit het Arbeidstijdenbesluit vervoer (wegvervoer, luchtvaart, binnenvaart, zeevaart en loods) in werking getreden.³¹ Vanaf dat moment is de gehele vervoerssector onder de werkingssfeer van de Arbeidstijdenwet gebracht en zal de oude regelgeving komen te vervallen.

6. Historische context en beleidsinstrumenten: medezeggenschap

Reeds in 1878 is er in Nederland sprake van gestructureerd overleg tussen een fabrikant en zijn personeelsvertegenwoordiging.³² Het zal echter nog zeventig jaar duren voor de rijksoverheid er in slaagt specifieke wetgeving voor de medezeggenschap in bedrijven tot stand te brengen. De Wet op de Ondernemingsraden (WOR) dateert van 1950.

Medezeggenschap in bedrijven - men sprak veelal van (bedrijfs-) *kernen* - is dus een initiatief van de werkgever. De vakbeweging is nog niet bij machte om invloed uit te oefenen en de overheid heeft arbeidsomstandigheden in fabrieken nog maar kort daarvoor als 'issue' ontdekt. Als de vakbonden kort na 1900 de strijd aangaan om erkenning als overlegpartners van de ondernemers, richten zij hun kritiek op het bestaan van de kernen, die zij als instrument van de werkgever zien. De rijksoverheid raakt in 1906 zijdelings betrokken bij de medezeggenschap, als zij het Mijngeregulement (KB van 22 september 1906) vaststelt. Hierin wordt bepaald dat bij elke mijn waar meer dan honderd werknemers in dienst zijn een *arbeiderscommissie* ingesteld moet worden (art. 267).³³

Bij de overheid nemen de gemeenten het voortouw bij de invoering van medezeggenschap. Een algemene regeling laat nog lang op zich wachten, maar in de gemeente Amsterdam voert de sociaal-democraat Wibaut op twee niveaus medezeggenschap in. De vakbonden voor gemeentebestuurders overleggen vanaf 1916 met de gemeente over arbeidsvoorwaarden in wat later het *georganiseerd overleg (GO)* is gaan heten. Het georganiseerd overleg (GO) wordt later ook de naam voor het overleg op centraal niveau tussen de minister van Binnenlandse Zaken en de vakcentrales van overheidspersoneel over arbeidsvoorwaarden voor het overheidspersoneel. Ook komen er personeelsvertegenwoordigingen per diensteenheid. Discussie over de aard van de medezeggenschap leidt in Amsterdam kort na 1930 tot instelling van *medezeggenschapscommissies (MC)*. Zo is ook de naam gebleven van de medezeggenschap op gemeentelijk niveau. Bij de rijksoverheid worden in 1919 de eerste *dienstcommissies (DC)* ingesteld.

In 1956 wordt de medezeggenschap bij de rijksoverheid vastgelegd in het Algemeen Rijksambtenaren Reglement (ARAR). Het ARAR is geen formele wet zoals de Wet op de Ondernemingsraden, maar een op art. 125 Ambtenarenwet steunende algemene maatregel van bestuur. De medezeggenschap op grond van het ARAR ging veel minder ver dan die op basis van de Wet op de Ondernemingsraden van 1950. De dienstcommissies hadden slechts zeer vrijblijvende adviesrechten op een beperkt terrein. Opvallend is overigens dat alleen de erkende verenigingen van overheidspersoneel de leden mochten aanwijzen. In 1982 wordt het artikel in de ARAR met betrekking tot dienstcommissies herzien en worden de bevoegdheden verruimd³⁴.

6.1 *De Bedrijfsradenwet 1933*

Reeds in 1923 stellen SDAP en NVV een wetsontwerp voor een Wet op de Ondernemingsraden op.³⁵ De reacties van werkgeverszijde en uit antirevolutionaire kring zijn echter negatief. Wel slaagde de politiek er in om in 1933 de Bedrijfsradenwet³⁶ (Wet van 7 april 1933, Stb. 160) tot stand te brengen. In deze wet werd uitgegaan van bedrijfsgewijs overleg tussen werkgever en werknemer. Een bedrijf kon gelijkgesteld worden met een groep bedrijven. De *bedrijfsraad* zou bestaan uit vertegenwoordigers van werkgevers- en werknemersverenigingen en moest functioneren waar zaken van overleg, advies, bemiddeling en beslechting van geschillen aan de orde waren. De *Rijksbemiddelaar* die zich krachtens de Arbeidsgeschillenwet 1923 ook met deze kwesties kon bemoeien, werd nu geacht dat pas te doen wanneer de bedrijfsraad in gebreke was gebleven. Tal van overheidsinstellingen waren gerechtigd bij de bedrijfsraad advies in te winnen over aangelegenheden die op de arbeid in een bedrijf betrekking hebben: ministeries, besturen van provincies en gemeenten, de Arbeidsinspectie, de Rijksverzekeringsbank, de Verzekeringsraad, de Raden van Arbeid, de Rijksdienst der werkloosheidsverzekering en Arbeidsbemiddeling en andere overheidsorganen. Ten aanzien van beroepen tegen beslissingen van het districtshoofd van de Arbeidsinspectie kon de minister van Sociale Zaken ook eerst advies inwinnen bij de bedrijfsraad (art. 22 van de Bedrijfsradenwet). De Bedrijfsradenwet bleef tot na de Tweede Wereldoorlog van kracht. De wet werd ingetrokken bij art. 149 van de Wet op de Bedrijfsorganisatie (1950, Stb K 22). Feitelijk werd de wet pas opgeheven bij KB van 18 april 1963, Stb. 111, houdende inwerkingstelling van enige artikelen van de Wet op de Bedrijfsorganisatie. Hiermee werd de laatste bedrijfsraad, die voor het Bouwbedrijf, opgeheven. Het KB trad overigens in werking per 1 maart 1964.

6.2 *Totstandkoming van de Wet op de Ondernemingsraden 1950*

In de Tweede Wereldoorlog worden vakbonden door de bezetters 'gelijkgeschakeld' en daarmee van onafhankelijkheid en invloed beroofd. Hoewel een vorm van bedrijfsorganisatie wordt ingevoerd, zijn het vooral de werkgevers, de overheid en - vooral en in toenemende mate - de bezetters die het op sociaal-economisch terrein voor het zeggen hebben. Zowel 'ondernemingsraden' als 'kernen' worden (her-)opgericht in de eerste jaren na de oorlog. Overigens zijn in de ondernemingsraden, anders dan heden ten dage, zowel personeel als leiding van de onderneming vertegenwoordigd.

De Tweede Wereldoorlog blijkt een katalysator voor de ontwikkelingen op medezeggenschapsterrein. In de eerste dagen na de oorlog, op 17 mei 1945, wordt door werkgevers- en werknemersorganisaties de *Stichting van de Arbeid* opgericht. Daarin wordt gepleit voor de instelling van ondernemingsraden, waarin zowel het personeel als de leiding van de instelling vertegenwoordigd zouden zijn. Om het voorstel van de Stichting van de Arbeid nader uit te werken wordt de *Commissie Van Rhijn* (genoemd naar mr. dr. A.A. van Rhijn, secretaris-generaal van het ministerie van Sociale zaken en voorzitter van de commissie) ingesteld, bestaande uit vertegenwoordigers van de Stichting en enkele ambtenaren van het ministerie van Sociale Zaken. De commissie brengt in september 1947 een advies uit in de vorm van een wetsontwerp met een memorie van toelichting. Het advies wordt gepubliceerd.

De discussie in de samenleving spitst zich vervolgens toe op de vraag of de ondernemingsraden moeten worden geïncorporeerd in de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie of niet. Hoewel wetgeving dus nog op zich laat wachten, worden de ideeën over medezeggenschap ondertussen wel in de praktijk gebracht.

In 1948 komt het voorstel voor een wet op de ondernemingsraden in de Tweede Kamer. De memorie van toelichting legt de nadruk op de samenwerking tussen ondernemer en personeel: er is geen sprake van 'het personeel tegenover de ondernemer, doch integendeel van een orgaan van gezamenlijk overleg - met het accent op gezamenlijk -, waarvan het hoofd van de onderneming samen met zijn personeel deel uitmaakt.'

6.3 *De eerste Wet op de Ondernemingsraden, 1950*

In de Wet op de Ondernemingsraden (WOR, Wet van 4 mei 1950, Stb. K.174) wordt de instelling van deze medezeggenschapsorganen voor ondernemingen met 25 of meer personeelsleden verplicht gesteld. Ze krijgen de taak 'zulks onder erkenning van de zelfstandige functie van de ondernemer, door overleg inzake, toezicht op en uitvoering van of regeling van alle aangelegenheden, de onderneming betreffende, welke in verband met haar aard en met de omstandigheden daarvoor in aanmerking komen en door het bevorderen van een goede verstandhouding en samenwerking in de onderneming, naar vermogen bij te dragen tot een zo goed mogelijk functioneren der onderneming.' De behandeling van het wetsontwerp in de Kamer geeft aanleiding tot een tweetal nota's van wijziging.

Overeenkomstig de wens van de KVP gaat de instellingsbevoegdheid van de Kroon over naar de *Sociaal-Economische Raad (SER)*, die eveneens bepaalt wie voor ontheffing in aanmerking komt (waarvoor nog wel de goedkeuring van de Kroon vereist is). De SER is ook in 1950 ingesteld, als uitvloeisel van de Wet op de Bedrijfsorganisatie. Met de rol van de SER en de (*hoofd-)* *bedrijfschappen* wordt de medezeggenschap in de bedrijven verweven met de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie. De SER beslist over ontheffing na de betreffende (*hoofd-)*bedrijfschappen gehoord te hebben. Toevoeging van een artikel 29 aan de wet geeft de (*hoofd-)*bedrijfschappen een eigen bevoegdheid bij uitbreiding van de bevoegdheden van een ondernemingsraad. Ook wordt, op initiatief van de Partij van de Arbeid, in de wet een termijn gesteld van drie jaar waarbinnen de ondernemingsraden ingesteld dienen te zijn. Aan de wettelijke verplichting tot instelling worden evenwel geen sancties verbonden bij overtreding.

Per bedrijfstak in te stellen *bedrijfscommissies* worden onder andere verantwoordelijk voor de verkiezingen van ondernemingsraden. Bedrijfscommissies kunnen voorts ontheffing verlenen voor de instelling van een ondernemingsraad en hebben een toezichthoudende functie bij de uitvoering van de wet. Het is tot 1990 ook de instantie waar de ondernemingsraad in beroep kan gaan bij geschillen over bevoegdheden of het reglement. In het voorontwerp voor de Wet op de Ondernemingsraden worden de bedrijfscommissies nog gezien als een voorlopige constructie in afwachting van de oprichting van bedrijfsorganen conform de PBO. In 1950 wordt ook de koppeling met de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie in de wet vastgelegd: waar een (*hoofd-)* bedrijf is ingesteld worden de taken van een bedrijfscommissie door het bestuur van dit lichaam uitgeoefend. De bedrijfscommissies zelf zijn namelijk ook paritair samengesteld uit vertegenwoordigers van de 'representatieve' werknemers- en werkgeversorganisaties. De invloed van de bonden is gegarandeerd: kandidaatstelling kan alleen door lidmaatschap van een door de bedrijfscommissie erkende vakbond; de mogelijkheden voor zogenaamde ongeorganiseerden (actieve werknemers zonder lidmaatschap van een 'erkende, bonafide' werknemersorganisatie, zoals leden van de Eenheids Vak Centrale) zijn beperkt. Ook de invloed van de bedrijfsleiding is gegarandeerd: de directeur is voorzitter van de ondernemingsraad.

De feitelijke oprichting van bedrijfscommissies (door de SER) en ondernemingsraden (door verkiezingen in de ondernemingen) komt in de loop van de jaren vijftig op gang.³⁷ Alle werknemers, die gedurende de oorlog niet van onbesproken gedrag hebben blij gegeven, zijn in het eerste wetsontwerp van kiesrecht uitgesloten. In de eerste nota van wijzigingen wordt de zogenaamde 'lichte gevallen' het actief en passief kiesrecht geschonken.

De vakbonden maken zich in de jaren zestig sterk voor het toevoegen van een 'werknemerscommissaris' aan de raad van commissarissen van een bedrijf. De minister van Justitie stelt in 1960 de Commissie Ondernemingsrecht in, naar haar voorzitter ook wel *Commissie Verdam* geheten. Onderzoek naar het ondernemingsrecht resulteert in het rapport *Herziening van het ondernemingsrecht* van 26 november 1964. Hierin stelt de commissie onder andere voor om deze constructie op te nemen in de Structuurwet (Wet regelende de structuur van de vennootschap, Stb. , 1971). Dit is nog een kleine, zij het niet onbelangrijke aanpassing, die moeizaam tot stand is gekomen na een 'historisch compromis' dat werkgevers en werknemers in 1969 in de SER sluiten.³⁸ De Commissie Verdam doet voorts een aantal voorstellen ter herziening van de Wet op de Ondernemingsraden. Het betreft belangrijke wijzigingen in rechten van de ondernemingsraad en plichten van de ondernemer. De regering besluit een en ander in februari 1965 ter advisering aan de SER voor te leggen. In november 1968 brengt de SER, na jaren van moeizaam overleg, rapport uit onder de titel *Uitbreiding bevoegdheden ondernemingsraden*.³⁹

6.4 De tweede en derde Wet op de Ondernemingsraden, 1971 en 1979

De ontwikkelingen in de jaren zestig leiden in 1971 tot grote aanpassingen van de WOR. Op 6 oktober 1969 wordt een nieuw wetsontwerp, bevattende de voorstellen van de SER, aan de Tweede Kamer voorgelegd. In de nieuwe ('de tweede') Wet op de Ondernemingsraden van 28 januari 1971 (Stb. 54) worden de rechten en werkingssfeer van de ondernemingsraad belangrijk uitgebreid. Het begrip 'onderneming' krijgt een ruimere uitleg, waardoor 1,3 miljoen werknemers méér onder de wet komen te vallen. Vooral bij gezondheidszorg- en welzijnsinstellingen moeten nu ondernemingsraden worden ingesteld. De verplichting tot instelling wordt opgetrokken naar 100 werknemers (was 25). Ongeorganiseerden krijgen meer vrijheid tot deelname aan de verkiezingen en hebben daarvoor niet langer de toestemming van de bedrijfscommissie nodig. Er komen sancties op het niet naleven van de wet. Het adviesrecht wordt uitgebreid en op het terrein van sociale en personele regelingen komt er voor het eerst instemmingsrecht.

Naar aanleiding van een SER-advies uit 1972 wordt in 1974 de wet zodanig aangepast dat de SER ondernemers een heffing kan opleggen ter bevordering van de scholing en vorming van ondernemingsraadsleden.⁴⁰ De mogelijkheid tot instelling van centrale ondernemingsraden wordt naar aanleiding van een SER-advies uit 1973 aangevuld met bepalingen omtrent groepsondernemingsraden.⁴¹

In 1973 doet de minister van Sociale Zaken het verzoek aan de SER voor advies over nieuwe wijzigingsvoorstellen met betrekking tot de WOR.⁴² In 1976 ontstaat bijna een kabinetscrisis als een voorstel tot wetwijziging wordt ingediend. De directeur zou geen onderdeel meer uitmaken van de ondernemingsraad en er zou een scheiding komen tussen OR-vergadering en de vergadering met de directie.⁴³ Tengevolge van een kabinetscrisis wordt het wetsontwerp pas in september 1978, na indiening van een gewijzigd ontwerp door het nieuwe kabinet, door de Tweede Kamer in behandeling genomen. Ondanks weerstanden binnen het Kabinet komt de nieuwe Wet ('de derde') op de Ondernemingsraden op 31 augustus 1979 in het Staatsblad (wijzigingswet van 5 juli 1979, Stb. 448). Ook het beroepsrecht van ondernemingsraden is daarmee vastgelegd.⁴⁴ Wanneer er sprake is van een geschil kan de ondernemingsraad dat aanhangig maken bij de *Ondernemingskamer van het Gerechtshof in Amsterdam*. De ondernemingsraad moet tevoren wel eerst in beroep zijn gegaan bij de bedrijfscommissie en de minister van Sociale Zaken.

De rijksoverheid volgt het OR-recht op afstand en voegt drie jaar na de derde WOR de 'regeling dienstcommissies nieuwe stijl' toe aan het Algemeen Rijksambtenarenreglement. Ook hier in zou het hoofd van de dienst niet langer voorzitter zijn van de dienstcommissie. En elf jaar na de tweede WOR van 1971 kunnen ook ongeorganiseerden deelnemen aan dienstcommissieverkiezingen.

Na 1979 is de wetgeving ten aanzien van ondernemingsraden niet meer fundamenteel gewijzigd. In 1980 komt er een financiële informatieplicht op het al bestaande recht op informatie.⁴⁵ De OR-plicht voor instellingen met tussen 35 en 100 werknemers werd ingevoerd, met de in 1981 aangenomen (en in 1982 in werking getreden) Wet Medezeggenschap in Kleine Ondernemingen. Deze ondernemingsraden, in ongeveer 41000 ondernemingen, krijgen minder bevoegdheden dan de volwaardige '100+ ondernemingsraad'.⁴⁶ De geleidelijke invoering van de Arbeidsomstandighedenwet (Arbo-wet), vanaf 1 januari 1983, breidt de bevoegdheden van medezeggenschapsorganen uit op het terrein van veiligheid, gezondheid en welzijn (VGW). Het inwinnen van inlichtingen bij de Arbeidsinspectie en bedrijfsgezondheidsdienst wordt een recht. Ook kan de ondernemingsraad binnen de onderneming VGW-commissies instellen voor overleg en besluitvorming over arbeidsomstandigheden.

In 1990 worden de WOR en de Arbo-wet gewijzigd teneinde de samenloop van beide wetten op te heffen en de geschillenregeling in de WOR te vereenvoudigen. De behoefte aan vereenvoudiging komt voort uit de wens tot deregulering: de overheid treedt terug. De rol van de bedrijfscommissies wordt hiermee beperkt tot bemiddeling, de beslissingsbevoegdheid in geval van geschillen wordt geschrapt. Ook wordt de verplichte koppeling van (hoofd-) bedrijfschap en bedrijfscommissie opgeheven.⁴⁷

De derde WOR van 1979 is in een periode van economische teruggang tot stand gekomen. Bedrijfssluitingen en massaontslagen zijn aan de orde van de dag. De strijdpunten ten aanzien van medezeggenschap in de jaren tachtig weerspiegelen het grimmige economische klimaat; werkgevers pleiten voor het terugdraaien van het instemmingsrecht, de SER adviseert over rechtsbescherming van OR-leden en de minister van Sociale Zaken doet in zijn adviesaanvraag in 1989 aan de SER het verzoek pas op de plaats te maken met de verdere ontwikkeling van bevoegdheden van de ondernemingsraad.⁴⁸

6.5 Andere vormen van medezeggenschap

In het kader van de Wet Sociale Werkvoorziening (Stb. 1967, 687) is voor hen die in de sociale werkvoorziening werkzaam zijn in 1977 een medezeggenschapsregeling getroffen: het Besluit organen van overleg sociale werkvoorziening (Stb. 1977, 449). Deze *organen van overleg* functioneren in belangrijke mate op dezelfde wijze als ondernemingsraden.⁴⁹

6.6 Laatste ontwikkelingen in de medezeggenschap

De meest recente belangrijke wijziging in de medezeggenschap is de invoering van ondernemingsraden bij de overheid. Doelstelling van de overheid is de gelijkstelling van werknemers in de marktsector en overheidssector zoveel mogelijk te bevorderen. Gelijke medezeggenschapsrechten is daar een onderdeel van. Belangrijkste strijdpunt in deze aanpassing is

de vermeende aantasting van het 'primaat van de politiek': medezeggenschap mag er niet toe leiden dat de politieke besluitvorming beïnvloed kan worden door ondernemingsraden van overheidsinstanties. De wetswijziging is uiteindelijk aangenomen met een afwijkende regeling voor Defensie en Onderwijs.

Een ander belangrijk thema binnen de huidige overheidsdoelstellingen is flexibilisering van de arbeid. Teneinde de belangen van de werknemers te beschermen is de regering - op voorstel van de minister van Sociale Zaken - van plan om juist binnen kleine bedrijven en instellingen medezeggenschap op dit punt voor te schrijven. Nu bestaat er in ondernemingen met minder dan 35 werknemers reeds de plicht tot een halfjaarlijkse *personeelsvergadering* (art. 35b, WOR). De Tweede Kamer is inmiddels akkoord met aanpassing van de WOR conform de nieuwe Arbeidstijdenwet. Deze schrijft bij kleine ondernemingen een gekozen *personeelsvertegenwoordiging (pvt)* voor. Deze pvt krijgt de bevoegdheid te overleggen over flexibele werktijden. De pvt beschikt hierbij over informatierecht en instemmingsrecht. Hoewel de werkgeversorganisaties nog niet aan een OR-plicht voor kleine ondernemingen willen, is het mogelijk dat de pvt meer rechten zal krijgen, bijvoorbeeld op het gebied van arbeidsomstandigheden.⁵⁰

7. Leeswijzer bij de handelingen

In het Rapport Institutioneel Onderzoek (RIO) worden de handelingen op het beleidsterrein arbeidsverhoudingen beschreven. Iedere handeling is vastgelegd in een gegevensblok met zes of zeven velden. Zo:

(..)	
actor	....
handeling	....
grondslag	....
product	....
periode	....

Iedere handeling is voorzien van een **uniek volgnummer**.

Een **actor** is een orgaan dat een rol speelt op een beleidsterrein en de bevoegdheid heeft tot het zelfstandig verrichten van handelingen op grond van attributie of delegatie. De naam die voor een actor wordt gebruikt komt overeen met de naam uit de actorenbeschrijving in het hoofdstuk Actoren. Een orgaan is niet altijd hetzelfde als een organisatie. Waar bijvoorbeeld 'de minister' als actor wordt vermeld, is meestal het ministerie van Sociale Zaken (en Werkgelegenheid) de uitvoerende organisatie.

Wordt bij een handeling als actor genoemd: *de minister*, dan wordt hiermee de minister van Sociale Zaken bedoeld. Wanneer andere ministers actor zijn van een handeling wordt het betreffende departement erbij genoemd, b.v. minister van Justitie.

Een **handeling** is een complex van activiteiten gericht op het totstandbrengen van een product, dat een actor verricht ter vervulling van een taak of op grond van een bevoegdheid. Een actor kan handelingen via mandatering door organisatieonderdelen of -leden laten verrichten. De handelingen zijn in principe positief geformuleerd. Dat wil zeggen dat bij een handeling als 'het vaststellen van een regeling' ook 'het intrekken van een regeling' inbegrepen wordt geacht.

De **grondslag** geeft de wet of de regeling krachtens de wet waarop een handeling is gebaseerd. Een groot aantal aangetroffen gelijksoortige grondslagen is soms samengevat of tot een keuze beperkt. Als een wettelijke grondslag niet aanwezig is, maar uit een andersoortige bron (nota, verslag, Rijksbegroting, literatuur) blijkt dat het desbetreffende orgaan een handeling uitvoert, is de veldnaam gewijzigd in **bron**. Voor enkele (algemene) handelingen is geen grondslag of bron aangetroffen.

De **periode** geeft aan wanneer een handeling is uitgevoerd. Hoewel het institutioneel onderzoek zich beperkt tot de periode 1940-1994, zijn handelingen waarvan de grondslag een vroegere startdatum doet vermoeden hier voorzien van een eerder gelegen jaartal. waar een handeling nog niet is beëindigd, is achter het eerste jaartal alleen een streepje gezet (bijvoorbeeld: 1950-). Deze handelingen waren bij het afsluiten van het onderzoek nog niet beëindigd. Onderhoud aan de selectielijst zal eventuele eindjaren moeten achterhalen.

Soms was het noodzakelijk bepaalde velden in de gegevensblokken te verduidelijken met een **opmerking**.

8. Gebruikte afkortingen

ABA	Algemene Beleidsaangelegenheden
AMVB	Algemene maatregel van bestuur
Arbo-wet	Arbidsomstandighedenwet
BBA	Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen
BSD	Basisselectiedocument
GAB	Gewestelijk Arbeidsbureau
GBIO	Gemeenschappelijk Begeleidingsinstituut Ondernemingsraden
KB	Koninklijk Besluit
PBO	Publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie
PVT	Personeelsvergadering
RDA	Regionaal directeur arbeidsvoorziening
RIO	Rapport Institutioneel Onderzoek
Stb	Staatsblad
Stcrt	Staatscourant
VGW	Veiligheid, gezondheid en welzijn, (commissie voor)
WOR	Wet Ondernemingsraden

9. Handelingen

9.1 Algemene handelingen en handelingen betreffende het beleidsterrein in zijn geheel

N.B. Een algemene handeling is een handeling die geen grondslag heeft in voor het beleidsterrein specifieke wet- en regelgeving, of waarvoor geen grondslag in de overige wet - en regelgeving kan worden aangewezen.

Beleidsontwikkeling en evaluatie

1.

Actor	De minister
Handeling	Het voorbereiden, (mede)vaststellen, coördineren en evalueren van het beleid betreffende de arbeidsverhoudingen.
Product	Beleidsnota's, beleidsnotities, rapporten, adviezen, evaluaties; b.v. Beleidsontwikkelingsactiviteitenplan (SAV-BO-plannen), etc.
Opmerking	De eigenlijke vaststelling van het beleid vindt plaats in de ministerraad, Onder deze handeling valt ook: <ul style="list-style-type: none"> - het voeren van overleg met de andere betrokken actoren op het beleidsterrein - het voorbereiden van een standpunt ter inbrenging in de Ministerraadvergaderingen voor beraad en besluitvorming betreffende het beleidsterrein - het voeren van overleg met/het leveren van bijdragen aan het overleg met het Staatshoofd betreffende het beleidsterrein - het voorbereiden van de Memorie van toelichting op de Rijksbegroting betreffende het beleidsterrein; in de inleiding op het RIO kan voor dit onderdeel ook verwezen worden naar de handelingen 5, 177 en 183 van het BSD 'Per Slot van Rijksrekening' (die handelingen gelden voor alle ministers) - het toetsen van de uitvoering van het beleid (evaluatie) het leveren van commentaar op de recht- en doelmatigheidscontroles van de Algemene Rekenkamer op het beleidsterrein; zie hiervoor echter ook 'Per Slot van Rijksrekening', handeling 295, 357 (en 374) - het aan een externe adviescommissie verzoeken om advies betreffende het beleidsterrein - het informeren (voorlichten) van het Kabinet van de Koningin over ontwikkelingen op het beleidsterrein. - het voorbereiden en vaststellen van het voorlichtingsbeleid (voorlichting als beleidsinstrument) Zie ook: ABA-archief 1980-1989, inv.nr. 301-302

Verantwoording van beleid

2.

Actor	De minister
Handeling	Het opstellen van periodieke verslagen.
Periode	1945-
Product	Jaarverslagen, kwartaalverslagen, maandverslagen
Opmerking	Het betreft hier de verslaglegging waarvoor geen grondslag kan worden aangewezen in de voor het beleidsterrein specifieke wet- en regelgeving. Bij de selectie moet rekening worden gehouden met het feit dat jaarverslagen vaak een samenvatting geven van de verslagen die betrekking hebben op een kortere periode.

3.

Actor	De minister
-------	-------------

Handeling Het beantwoorden van Kamervragen en het anderszins op verzoek incidenteel informeren van leden van of commissies uit de Kamers der Staten Generaal betreffende de arbeidsverhoudingen.
Periode 1945-
Product Brieven, notities

4.

Actor De minister
Handeling Het informeren van de Commissies voor de Verzoekschriften en andere tot onderzoeken van klachten bevoegde commissies uit de Kamers der Staten Generaal en de Nationale Ombudsman naar aanleiding van klachten over de uitvoering of de gevolgen van het beleid betreffende arbeidsverhoudingen.
Periode 1945-
Product Brieven, notities
Opmerking Zie ook: Drs. R.J.B. Hageman, *Behoorlijk behandeld. Rapport van een institutioneel onderzoek naar actoren en handelingen op het terrein van de Nationale ombudsman in de periode (1964) 1982-1997*. PIVOT-rapport nr. 56. Den Haag 1997.

5.

Actor De minister
Handeling Het beslissen op beroepschriften naar aanleiding van beschikkingen betreffende (beleidsterrein) en het voeren van verweer in beroepschriftprocedures voor administratief rechterlijke organen.
Periode 1945-
Product Beschikkingen, verweerschriften
Opmerking Zie ook Drs. A. Spijksma en drs. L. Verbeek, *Driemaal 'Raads recht. Een drietal institutionele onderzoeken op taakgebieden van de Raad van State*. PIVOT-rapport nr. 17. Den Haag 1994

Internationaal beleid

6.

Actor De minister
Handeling Het mede-voorbereiden van het vaststellen, wijzigen en intrekken van internationale regelingen betreffende het beleidsterrein arbeidsverhoudingen en het presenteren van Nederlandse standpunten in intergouvernementele organisaties.
Periode 1945-
Product Internationale regelingen, nota's, notities, rapporten

Informatieverstrekking

7.

Actor De minister
Handeling Het beantwoorden van vragen van individuele burgers, bedrijven en instellingen betreffende arbeidsverhoudingen.
Periode 1945-
Product Brieven, notities

8.

Actor De minister
Handeling Het uitvoeren van voorlichtingsactiviteiten op het terrein van de arbeidsverhoudingen.
Periode 1945-
Product Voorlichtingsmateriaal
Opmerking Zie voor het voorbereiden en vaststellen van het voorlichtingsbeleid (voorlichting als beleidsinstrument) handeling 1.

Onderzoek

9.

Actor De minister
Handeling Het begeleiden van intern of extern (wetenschappelijk) onderzoek op het beleidsterrein arbeidsverhoudingen.
Periode 1945-
Product Brieven, notities, vergaderverslagen.

10.

Actor De minister
Handeling Het vaststellen van een opdracht en het eindproduct van intern of extern (wetenschappelijk) onderzoek.
Periode 1945-
Product Opdracht, offerte, rapport, e.d.
Opmerking Onder vaststellen van het eindproduct wordt ook het in ontvangst nemen van een rapport begrepen.

Subsidiëring

11.

Actor De minister
Handeling Het verstrekken van subsidies aan personen, bedrijven en instellingen die actief zijn op het beleidsterrein van de arbeidsverhoudingen.
Periode 1945-
Product Beschikkingen

9.2 Handelingen betreffende aangaan en beëindigen van arbeidsverhoudingen

9.2.1 Wet en –regelgeving en beleidsvorming

12.

Actor De secretaris-generaal van het departement van Sociale Zaken
Handeling Het uitvaardigen van voorschriften betreffende het stilleggen van ondernemingen
Grondslag Verordening van de Rijkscommissaris van 11 juni 1940; Uitvoeringsbesluit van 11 juni 1940
Product Uitvoeringsbesluit
Periode 1940-1945

13.

Actor De secretaris-generaal van het departement van Sociale Zaken
Handeling Het vaststellen van de werktijd in ondernemingen
Grondslag Verordening van de Rijkscommissaris van 11 juni 1940; Uitvoeringsbesluit van 11 juni 1940, art. ?
Product Uitvoeringsbesluit
Periode 1940-1945

14.

Actor de secretaris-generaal van het departement van Sociale Zaken
Handeling Het uitvaardigen van voorschriften betreffende ontslag van werknemers
Grondslag Verordening van de Rijkscommissaris van 11 juni 1940; Uitvoeringsbesluit van 11 juni 1940, art.
Product Uitvoeringsbesluit
Periode 1940-1945

15.

Actor De minister voor Algemene oorlogvoering van het Koninkrijk
Handeling Het stellen van regels aangaande de voor Hoge Colleges van Staat, de administratie en andere organen, diensten, instellingen en lichamen te treffen zuiveringsmaatregelen

Grondslag Zuiveringsbesluit 1944 (Stb. 1944, E14) zoals gewijzigd (Stb. 1945, F56), zoals gewijzigd (Stb. 1945, F68); Zuiveringsbesluit 1945 (Stb. 1945, F132)
Product Zuiveringsbesluit
Periode 1944-

16.

Actor De minister voor Algemene oorlogvoering van het Koninkrijk
Handeling Het geven van voorschriften ten aanzien van het verlenen van (eervol) ongevraagd ontslag van ambtenaren in afwijking van het bepaalde in de Ambtenarenwet
Grondslag Besluit van 12 mei 1945 houdende afwijking van het bepaalde in de Ambtenarenwet ten van ontslag (Stb. 1945, F70) zoals gewijzigd (Stb. 1945, F221); Zuiveringsbesluit 1945 (Stb. 1945, F132)
Product Regeling, beschikking
Periode 1945-1946

17.

Actor minister van Justitie
Handeling Het vaststellen van bepalingen betreffende indienstneming en beëindiging der dienstbetrekking op arbeidsovereenkomst naar burgerlijk recht door het Rijk
Grondslag Grondwet art. ; Ambtenarenwet 1929, art. 134 eerste lid (Stb. 1929)
Product Arbeidsovereenkomstenbesluit (Stb. 1931, 354; b.w. Stb. 1993, 143); Burgerlijk Wetboek art. 1639
Periode 1945-

18.

Actor De minister van Justitie
Handeling Het stellen van regels ten aanzien van ontslag bij arbeidsovereenkomsten
Grondslag Grondwet
Product o.a. Faillissementswet (Stb. 1893, 140), gew. (Stb. 1985, 364); Wet van 17 december 1953 houdende wijziging van de bepalingen in het Burgerlijk Wetboek omtrent het ontslag bij arbeidsovereenkomsten (Stb. 1953, 619)
Periode 1945-

19.

Actor De minister
Handeling Het voorbereiden van wet- en regelgeving met betrekking tot het aangaan en beëindigen van arbeidsovereenkomsten
Product Wetsontwerpen; voorstellen wijzigingsbesluiten; adviesaanvragen SER; advies inzake totstandkoming wetsontwerp ontslagverbod bij huwelijk, zwangerschap en bevalling
Periode 1945-

20.

Actor De minister
Handeling Het stellen van nadere regels betreffende ontslagbeleid ex art. 6 BBA 1945.
Grondslag BBA 1945 (Stb. 1945, F214) art. 6
Product O.a. Richtlijnen voor arbeidsbureaus bij ontslag van 21 januari 1974 (Stcrt. 1974, 15); ontslagprocedure tijdens ziekte, richtlijnen van 14 december 1981 (Stcrt. 1981); de wijze van ontslagaanvragen, in het bijzonder de noodzaak van het ontslag, richtlijnen van juni 1982 (Stcrt. 1982); de ontslagvergunningsprocedure voor zover rechtens vereist, richtlijnen van 22 januari 1985 (Stcrt. 1985); ontslagbeleid ex art. 6 BBA bij arbeids(on)geschiktheid (WAGW-richtlijnen van 9 december 1986 (Stcrt. 1986); ontslag ex art. 6 BBA 57-halfjarigen en ouder, richtlijnen van 11 december 1986 (Stcrt. 1986) en 22 december 1987 (Stcrt. 1987); de overgang van de ondernemingen, richtlijnen van 13 januari 1987 (Stcrt. 1987); besluit van 20 december 1990 betreffende de vaststelling van de bevoegdheid tot het verlenen van toestemming tot ontslag art. 11 (Stcrt. 1990, 252)
Periode 1945-

21.

Actor Commissie van advies ex art. 6 lid 4 BBA
 Handeling Het adviseren van de directeur van het Gewestelijk Arbeidsbureau over beleidsmatige zaken met betrekking tot ontslagaangelegenheden.
 Grondslag BBA 1945 (Stb. 1945, F 214) art. 6 vierde lid; zoals gewijzigd (Stb. 1963, 267), zoals gewijzigd (Stb. 1963, 271)
 Product Advies aan directeur GAB
 Periode 1945-
 Opmerking Samenstelling commissie: wethouder Sociale Zaken desbetreffende gemeente (voorzitter); werkgevers- en werknemersvertegenwoordiging; Arbeidsinspectie.

22.
 actor De minister
 handeling Het aanwijzen van (groepen van) werknemers waarmee voor het aangaan van arbeidsverhoudingen toestemming van de directeur van het Gewestelijk Arbeidsbureau vereist is.
 grondslag BBA 1945 (Stb. 1945, F 214) art. 7; zoals gewijzigd (Stb. 1963, 267), zoals gewijzigd (Stb. 1963, 271)
 product Beschikking
 periode 1945-

23.
 Actor De minister/departementale Werkgroep Massaal Ontslag
 Handeling Het opstellen van notities over massaal ontslag.
 Bron ABA-archief (1946)1964-1979, inv.nr. 1688
 Product Notitie
 Periode 1967-1972

24.
 Actor De minister
 Handeling Het voorbereiden van het Nederlandse standpunt inzake een EEG-richtlijn aangaande collectief ontslag.
 Bron ABA-archief (1946)1964-1979, inv.nr. 992-997
 Product Instructies, nota, notitie
 Periode 1972-

25.
 Actor De minister
 Handeling Het aanwijzen van arbeid die als seizoenarbeid wordt beschouwd.
 Grondslag Wet melding collectief ontslag (1976, Stb. 223) art. 2 tweede lid
 Product Bekendmaking in Staatscourant
 Periode 1976-

26.
 Actor De minister
 Handeling Het vaststellen van een Gemeenschappelijke verklaring volumebeleid arbeidsongeschiktheid.
 Grondslag Najaarsoverleg Kabinet met Stichting van de Arbeid 2 oktober 1990
 Product Gemeenschappelijke verklaring; Besluit van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid van 20 december 1990, art. 11.
 Periode 1990-
 Opmerking De gemeenschappelijke verklaring werd in de ministerraad vastgesteld.

27.
 Actor Raad voor de Arbeidsmarkt
 Handeling Het adviseren van de minister van Sociale Zaken over richtlijnen voor directeurs van gewestelijke arbeidsbureaus.
 Grondslag Naber, p. 139-140
 Product Advies
 Periode ....-1990

9.2.2 Verdeling van bevoegdheden

28.

Actor	De minister
Handeling	Het overdragen van de bevoegdheid inzake het verlenen van toestemming de arbeidsverhouding te beëindigen aan regionaal directeuren voor de Arbeidsvoorziening.
Grondslag	BBA 1945 (Stb. 1945, F 214) art. 6 lid 3; zoals gewijzigd (Stb. 1963, 267), zoals gewijzigd (Stb. 1963, 271) zoals gewijzigd door de Invoeringswet Arbeidsvoorzieningswet (Stb. 1990, 403) art. 14 D
Product periode	Besluit van 20 december 1990 (Stcrt. 1990, 252, pg. 38) 1990-1993
opmerking	De minister heeft tot en met twee jaar na invoering van de Arbeidsvoorzieningswet de tijd om deze handeling te verrichten. Onderdeel van deze handeling is het stellen van regels ten aanzien van de overdracht aan regionaal directeuren voor de Arbeidsvoorziening van deze bevoegdheid.

29.

Actor	De minister
Handeling	Het geven van bijzondere aanwijzingen aan de regionaal directeuren Arbeidsvoorziening ten aanzien van de bevoegdheid inzake het verlenen van toestemming de arbeidsverhouding te beëindigen.
Grondslag	BBA 1945 (Stb. 1945, F 214) art. 6 lid 3; zoals gewijzigd (Stb. 1963, 267), zoals gewijzigd (Stb. 1963, 271) zoals gewijzigd door de Invoeringswet Arbeidsvoorzieningswet (Stb. 1990, 403) art. 14 D
Product	Beschikking
Periode	1990-
Opmerking	De minister treedt niet in de besluitvorming in individuele gevallen.

30.

Actor	De minister
Handeling	Het overdragen van bevoegdheden, welke krachtens het BBA 1945 aan de minister of aan onder hem ressorterende instanties en ambtenaren toekomen, aan organisaties uit het bedrijfsleven.
Grondslag	BBA 1945 (Stb. 1945, F 214) art. 32; zoals gewijzigd (Stb. 1963, 267), zoals gewijzigd (Stb. 1963, 271) zoals gewijzigd door de Invoeringswet Arbeidsvoorzieningswet (Stb. 1990, 403) art. 14 D
Product	Beschikking
Periode	1945-

31.

Actor	Directeur-generaal van het Rijksarbeidsbureau
Handeling	Het bepalen van de relatieve competentie van de directeuren GAB.
Grondslag	Circulaire van 21 jan. 1946; circulaire 1 dec. 1948; Richtlijnen voor de toepassing van het BBA 1945 ('s-Gravenhage 1964); Naber, <i>Ontslagrecht in Nederland</i> , pg. 24-25
Product	Richtlijnen, circulaires
Periode	1946-

9.2.3 Reikwijdte van de wet- en regelgeving

32.

Actor	De minister
Handeling	Het niet van toepassing verklaren van (artikelen van) het BBA op de arbeidsverhouding van bepaalde (groepen van) werknemers.
Grondslag	BBA 1945 (Stb. 1945, F 214) art. 2 tweede lid, zoals gewijzigd (Stb. 1963, 267), zoals gewijzigd (Stb. 1963, 271)

Product Beschikking
Periode 1945-

33.

Actor De minister
Handeling Het verlenen van ontheffing of vrijstelling voor bepaalde (groepen van) werknemers van het verbod de arbeidsverhoudingen te beëindigen zonder toestemming van de directeur van het Gewestelijk Arbeidsbureau, of vanaf 1990 de minister of de regionaal directeur Arbeidsvoorziening.
Grondslag BBA 1945 (Stb. 1945, F 214) art. 6 vijfde lid; zoals gewijzigd (Stb. 1963, 267), zoals gewijzigd (Stb. 1963, 271), zoals gewijzigd door de Invoeringswet Arbeidsvoorzieningswet (Stb. 1990, 403) art. 14 D
Product Beschikking, besluit, richtlijn
Periode 1945-

9.2.4 Ontslagmaatregelen, -vergunningen en ontheffingen

34.

Actor De directeur-generaal van de Arbeid
Handeling Het verlenen van toestemming aan werkgevers en werknemers de arbeidsverhouding te beëindigen.
Grondslag Verordening van de Rijkscommissaris van 11 juni 1940; Uitvoeringsbesluit van 11 juni 1940, art.
Product Ontslagvergunning
Periode 1940-

35.

Actor De vakminister
Handeling Het treffen van zuiveringsmaatregelen ten aanzien van personen die ressorteren onder zijn departement.
Grondslag Zuiveringsbesluit 1944 (Stb. 1944, E14) zoals gewijzigd (Stb. 1945, F56), zoals gewijzigd (Stb. 1945, F68); Zuiveringsbesluit 1945 (Stb. 1945, F132); Besluit van 12 mei 1945 houdende afwijking van het bepaalde in de Ambtenarenwet ten van ontslag (Stb. 1945, F70) zoals gewijzigd (Stb. 1945, F221); Zuiveringsbesluit 1945 (Stb. 1945, F132)
Product Ontslag of maatregel
Periode 1944-

36.

Actor Directeur van het Gewestelijk Arbeidsbureau
Handeling Het na overleg met de dienst van de Arbeidsinspectie verlenen van toestemming aan werkgevers en werknemers de arbeidsverhouding te beëindigen.
Grondslag BBA 1945 (Stb. 1945, F 214) art. 6 eerste lid; zoals gewijzigd (Stb. 1963, 267), zoals gewijzigd (Stb. 1963, 271)
Product Ontslagvergunning
Periode 1945-1973 en 1975-1990
Opmerking Art. 6 BBA 1945 is vervangen door de Invoeringswet Arbeidsvoorzieningswet (Stb. 1990, 403) art. 14 D.

37.

Actor Directeur van het Gewestelijk Arbeidsbureau
Handeling Het verlenen van ontheffing aan werkgevers van de verplichting om werknemers, wier arbeidsverhouding na 9 mei 1940 beëindigd is, te herplaatsen.
Grondslag BBA 1945 (Stb. 1945, F 214) art. 4 zevende lid; zoals gewijzigd (Stb. 1963, 267), zoals gewijzigd (Stb. 1963, 271)
Product Ontheffing
Periode 1945-1990
Opmerking Art. 4 BBA 1945 is komen te vervallen door de Invoeringswet Arbeidsvoorzieningswet (Stb. 1990, 403) art. 14 C.

- 38.
- Actor Directeur van het Gewestelijk Arbeidsbureau
- Handeling Het beslissen over geschillen over de toepassing van de verplichting aan werkgevers om werknemers, wier arbeidsverhouding na 9 mei 1940 beëindigd is, te herplaatsen.
- Grondslag BBA 1945 (Stb. 1945, F 214) art. 4 achtste lid; zoals gewijzigd (Stb. 1963, 267), zoals gewijzigd (Stb. 1963, 271)
- Product Beslissing
- Periode 1945-1990
- Opmerking Art. 4 BBA 1945 is komen te vervallen door de Invoeringswet Arbeidsvoorzieningswet (Stb. 1990, 403) art. 14 C.
- 39.
- Actor Ontslagcommissie uit de Commissie van advies ex art. 6 lid 4 BBA
- Handeling Het adviseren van de directeur van het Gewestelijk Arbeidsbureau over individuele ontslaggevallen.
- Grondslag BBA 1945 (Stb. 1945, F 214) art. 6 vierde lid; zoals gewijzigd (Stb. 1963, 267), zoals gewijzigd (Stb. 1963, 271)
- Product Advies aan directeur GAB
- Periode 1945-1990
- 40.
- Actor Dienst van de Arbeidsinspectie
- Handeling Het adviseren van directeurs van het Gewestelijk Arbeidsbureau over ontslagaanvragen na vertegenwoordigers van in aanmerking komende organisaties van werkgevers en werknemers gehoord te hebben.
- Grondslag BBA 1945 (Stb. 1945, F 214) art. 6 vierde lid; zoals gewijzigd (Stb. 1963, 267), zoals gewijzigd (Stb. 1963, 271)
- Product Advies
- Periode 1945-1973 en 1975-
- 41.
- Actor Directeur van het Gewestelijk Arbeidsbureau
- Handeling Het verlenen van toestemming vanwege de minister aan werkgevers en werknemers de arbeidsverhouding van maximaal negentien werknemers te beëindigen met inachtneming van door de minister gegeven richtlijnen.
- Grondslag BBA 1945 (Stb. 1945, F 214) art. 6 eerste lid; zoals gewijzigd (Stb. 1963, 267), zoals gewijzigd (Stb. 1963, 271); Richtlijnen voor toepassing art. 6, BBA 1945 (1974, Stcrt. 15)
- Product Ontslagvergunning
- Periode 1974-
- 42.
- Actor Directeur van het Gewestelijk Arbeidsbureau
- Handeling Het op aanwijzing van de directeur-generaal voor de Arbeidsvoorziening verlenen van toestemming aan werkgevers en werknemers de arbeidsverhouding van twintig of meer werknemers te beëindigen.
- Grondslag Machtigingswet inkomensvordering en bescherming werkgelegenheid (1974, Stb. 1); Richtlijnen voor toepassing art. 6, BBA 1945 (1974, Stcrt. 15)
- Product Ontslagvergunning
- Periode 1974-
- 43.
- Actor Directeur-generaal voor de Arbeidsvoorziening
- Handeling Het opstellen van aanwijzingen aan directeurs van het GAB namens de minister en in overleg met het Ministerie van Economische Zaken ten aanzien van ontslagverzoeken voor twintig of meer werknemers.
- Grondslag Richtlijnen voor toepassing art. 6, BBA 1945 (1974, Stcrt. 15)
- Product Aanwijzingen

Periode	1974-
44.	
Actor	Dienst van de Arbeidsinspectie
Handeling	Het adviseren van de minister van Sociale Zaken over ontslagaanvragen na vertegenwoordigers van in aanmerking komende organisaties van werkgevers en werknemers gehoord te hebben.
Grondslag	Machtigingswet inkomensvordering en bescherming werkgelegenheid (1974, Stb. 1)
Product	Advies
Periode	1974-
45.	
Actor	Directeur gewestelijk arbeidsbureau
Handeling	Het verlenen van toestemming aan werkgevers de dienstbetrekkingen van tenminste twintig werknemers te beëindigen.
Grondslag	Wet melding collectief ontslag (1976, Stb. 223) art. 1 t/m 8
Product	Ontslagvergunning
Periode	1976-1990
46.	
Actor	De minister
Handeling	Het verlenen van toestemming aan directeurs van gewestelijke arbeidsbureaus om aanvragen voor collectief ontslag in behandeling te nemen binnen een maand na indiening of zonder consultatie door de werkgever van vakbonden en ondernemingsraad.
Grondslag	Wet melding collectief ontslag (1976, Stb. 223) art. 6 vierde lid
Product	Beschikking
Periode	1976-
47.	
Actor	De minister
Handeling	Het verlenen van toestemming aan werkgevers de dienstbetrekkingen van tenminste twintig werknemers te beëindigen.
Grondslag	Wet melding collectief ontslag (1976, Stb. 223) art. 1 t/m 8, zoals gewijzigd door de Invoeringswet Arbeidsvoorzieningswet (Stb. 1990, 403) art. 15
Product	Ontslagvergunning
Periode	1990-

9.2.5 Handhaving

48.	
Actor	De Arbeidsinspectie
Handeling	Het opsporen van overtredingen van het ontslagverbod.
Grondslag	Uitvoeringsbesluit van 11 juni 1940 art. 3, tweede lid
Product	Proces-verbaal
Periode	1940-

9.3 Handelingen arbeidsduur en arbeidstijden

49.	
Actor	De minister
Handeling	Het instellen van leden en commissies, e.d. werkzaam op het terrein van arbeidsduur en arbeidstijden.
Product	Instellingsbesluiten, benoemingsbeschikkingen
Periode	1945-

50.

28

- Actor De minister
Handeling Het benoemen van leden van commissies werkzaam op het terrein van arbeidsduur en arbeidstijden.
Product Beschikking, k.b.'s
Periode 1945-
51.
Actor De minister/departementale projectgroep Arbeidsduur
Handeling Het voorbereiden en vaststellen van (wettelijke) maatregelen ten aanzien van arbeidsduur.
Bron ABA-archief 1980-1989, inv.nr. 1689-1690
Product Ontheffingen, richtlijnen, wetgeving
Periode 1945-
52.
Actor De minister
Handeling Het vaststellen van de werktijd van de werknemer op minimaal 48 uur per week.
Grondslag BBA 1945 (Stb. 1945, F 214) art. 8 eerste lid
Periode 1945-
53.
Actor De minister
Handeling Het verlenen van ontheffing voor bepaalde (groepen van) werknemers van het verbod de werktijd te verkorten.
Grondslag BBA 1945 (Stb. 1945, F 214) art. 8 derde lid; Algemene machtiging tot werktijdverkorting bij onwerkbaar weer (Stcrt. 1945, 129); Algemene machtiging tot werktijdverkorting, voor zover nodig i.v.m. het daglicht (Stcrt. 1945, 112); Algemene machtiging tot werktijdverkorting i.v.m. een door het bevoegd gezag gestelde voorwaarde of goedgekeurde werktijdregeling (Stcrt. 1946, 66)
Product Ontheffing
Periode 1945-
54.
Actor De minister
Handeling Het machtigen van instanties en functionarissen tot het verlenen van ontheffing voor bepaalde (groepen van) werknemers van het verbod de werktijd te verkorten.
Grondslag BBA 1945 (Stb. 1945, F 214) art. 8 derde lid; Richtlijnen werktijdverkorting (Stcrt. 1974, 46)
Product Richtlijn
Periode 1945-
55.
Actor De minister
Handeling Het stellen van voorwaarden ten aanzien van werktijdverkorting.
Grondslag BBA 1945 (Stb. 1945, F 214) art. 8 derde lid
Product Richtlijn
Periode 1945-
56.
Actor De directeur-generaal van de Arbeid
Handeling Het verlenen van ontheffing voor bepaalde (groepen van) werknemers van het verbod de werktijd te verkorten.
Grondslag BBA 1945 (Stb. 1945, F 214) art. 8 derde lid; Richtlijnen werktijdverkorting (Stcrt. 1974, 46)
Product Ontheffingen, richtlijnen
Periode 1945-
57.
Actor Het College van Rijksbemiddelaars
Handeling Het verlenen van ontheffing voor bepaalde (groepen van) werknemers van het verbod de werktijd te verkorten.

Grondslag BBA 1945 (Stb. 1945, F 214) art. 8 derde lid; Richtlijnen werktijdverkorting (Stcrt. 1974, 46)
Product Ontheffingen, richtlijnen
Periode 1945-1970
Opmerking Ontheffing wordt ook wel aangeduid als 'short-time vergunning'.

58.

Actor Het Loonbureau
Handeling Het voorbereiden van de besluitvorming over het verlenen van ontheffing voor bepaalde (groepen van) werknemers van het verbod de werktijd te verkorten.
Grondslag BBA 1945 (Stb. 1945, F 214) art. 8 derde lid; Richtlijnen werktijdverkorting (Stcrt. 1974, 46)
Product Conceptontheffing
Periode 1964-1982

59.

Actor De Directeur-generaal Algemene Beleidsaangelegenheden
De Districtshoofden der Arbeidsinspectie
De Districtshoofden der Inspectie van de Havenarbeid
Handeling Het verlenen van ontheffing voor bepaalde (groepen van) werknemers van het verbod de werktijd te verkorten.
Grondslag BBA 1945 (Stb. 1945, F 214) art. 8 derde lid; Richtlijnen werktijdverkorting (Stcrt. 1974, 46)
Product Ontheffingen, richtlijnen
Periode 1970-
Opmerking Ontheffing wordt ook wel aangeduid als 'short-time vergunning'.

60.

Actor Het Loonbureau
Handeling Het opstellen van algemene notities voor de minister over arbeidstijden en 'short time'.
Grondslag Notitie 'Taken van het Loonbureau' van 26 februari 1970. Archief DG ABA (1946-) 1964 – 1979 inv.nr. 12
Product Notities
Periode 1970-1982

61.

Actor Dienst Collectieve Arbeidsvoorwaarden
Handeling Het voorbereiden van de besluitvorming over het verlenen van ontheffing voor bepaalde (groepen van) werknemers van het verbod de werktijd te verkorten.
Grondslag BBA 1945 (Stb. 1945, F 214) art. 8 derde lid; Richtlijnen werktijdverkorting (Stcrt. 1974, 46)
Product Conceptontheffing
Periode 1982-

62.

Actor Interdepartementale werkgroep Deeltijdarbeidoverleg BiZa-SoZa (DOBS)
Handeling Het voorbereiden van wettelijke maatregelen ten aanzien van deeltijdarbeid.
Product Wetsvoorstellen
Periode [1980]-
Opmerking zie ABA-archief 1980-1989, inv.nr. 1697-1699

63.

Actor De minister
Handeling Het bij amvb bepalen van nadere regels inzake de arbeids- en rusttijden.

Grondslag Arbeidstijdenwet (Stb. 1995, 598) artikelen 2:1, eerste lid, 2:7, eerste lid, 43, tweede- en vierde lid, 5:12, eerste lid
Product Arbeidstijdenbesluit (Stb. 1995, 599, i.w. Stb. 1995, 600)
Periode 1995-

64.

Actor De minister

- Handeling Het stellen van nadere regels met betrekking tot het verrichten door kinderen van arbeid.
- Grondslag Arbeidstijdenwet (Stb. 1995, 598) artikel 3:2, derde lid
- Product Nadere regeling kinderarbeid (Stcrt. 1995, 246), gewijzigd Stcrt. 1996, 40, Stcrt. 1997, 115, Stcrt. 1998, 47, herplaatst Stcrt. 1998, 53)
- Periode 1995-
- 65.
- Actor De minister
- Handeling Het verlenen van vrijstelling voor aangewezen soorten van industriële arbeid van lichte aard, die door kinderen van 13 jaar of ouder kan worden verricht.
- Grondslag Arbeidstijdenwet (Stb. 1995, 598) artikel 3:3, eerste lid
- Product Vrijstelling
- Periode 1995-
- 66.
- Actor De minister
- Handeling Het bij amvb stellen van regels omtrent de wijze waarop de werknemer de hem ter beschikking gestelde middelen voor de registratie van de arbeids- en rusttijden gebruikt.
- Grondslag Arbeidstijdenwet (Stb. 1995, 598) artikel 4:3, derde lid
- Product Ministeriële regeling
- Periode 1995-
- 67.
- Actor De minister
- Handeling Het, in overleg met de minister van Verkeer en Waterstaat, bij amvb stellen van regels met betrekking tot de arbeids- en rusttijden van personen in of op vervoermiddelen.
- Grondslag Arbeidstijdenwet (Stb. 1995, 598) artikel 5:12, tweede lid
- Product Arbeidstijdenbesluit vervoer (hoofdstuk railvervoer Stb. 1998, 125), ontwerpbesluit wijziging Arbeidstijdenbesluit vervoer (hoofdstukken wegvervoer, binnenvaart, zeevaart en loodsen, Stcrt. 1998, 38)
- Periode 1995-
- 68.
- Actor De minister
- Handeling Het verlenen van vrijstellingen voor de toepassing van de wettelijke bepalingen ten aanzien van arbeids- en rusttijden.
- Grondslag Arbeidstijdenwet (Stb. 1995, 598) artikel 5:13, eerste lid
- Product Vrijstellingsregeling sneeuw- en gladheidsbestrijding Schiphol (Stcrt. 1997, 25)
- Periode 1995-
- 69.
- Actor De minister
- Handeling Het verlenen van ontheffingen aan werknemers om nachtarbeid te verrichten, anders dan in de Arbeidstijdenwet bepaald is.
- Grondslag Arbeidstijdenwet (Stb. 1995, 598) artikel 5:14, eerste lid
- Product Ontheffingen
- Periode 1995-
- 70.
- Actor De minister
- Handeling Het beslissen in beroep tegen een besluit genomen op grond van de Arbeidstijdenwet.
- Grondslag Arbeidstijdenwet (Stb. 1995, 598) artikel 7:2
- Product "Uitspraak"
- Periode 1995-
- 71.

Actor	De minister
Handeling	Het, in overleg met de minister die het mede aangaat, aanwijzen van de ambtenaren voor het toezicht op de naleving van de Arbeidstijdenwet.
Grondslag	Arbeidstijdenwet (Stb. 1995, 598) artikel 8:1, eerste en tweede lid Arbeidstijdenwet
Product	O.a. organisatie- en mandaatbesluit Arbeidsinspectie 1996 (Stcrt. 1996, 128)
Periode	1995-
72.	
Actor	De minister
Handeling	Het vaststellen van de vergoeding die verschuldigd is voor de kosten van de stukken die opgemaakt zijn op grond van de Arbeidstijdenwet alsmede de vergoeding die verschuldigd is voor de behandeling van een ontheffingsaanvraag.
Grondslag	Arbeidstijdenwet (Stb. 1995, 598) artikel 12:38, eerste en tweede lid
Product	"Vergoedingsregeling"
Periode	1995-
73.	
Actor	Directeur van een regionaal kantoor
Handeling	Het verlenen van ontheffingen ten aanzien van het door een kind verrichten van arbeid.
Grondslag	Arbeidstijdenwet (Stb. 1995, 598) artikel 3:3, tweede lid
Product	Ontheffingen
Periode	1995-
74.	
Actor	Directeur van een regionaal kantoor
Handeling	Het stellen van een eis tot naleving indien algemene verplichtingen van de Arbeidstijdenwet niet, in onvoldoende mate of op onjuiste wijze wordt nageleefd.
Grondslag	Arbeidstijdenwet (Stb. 1995, 598) artikel 4:1, vijfde lid
Product	Beschikking (?)
Periode	1995-
75.	
Actor	Directeur van een regionaal kantoor
Handeling	Het bevelen tot het staken van de arbeid.
Grondslag	Arbeidstijdenwet (Stb. 1995, 598) artikel 8:8, eerste en tweede lid
Product	Brief (aanspreken op wetsnaleving), proces-verbaal, beschikking
Periode	1995-
76.	
Actor	Minister van Defensie
Handeling	Het aanwijzen van gevallen, waarin onderdelen van de krijgsmacht worden ingezet, die niet onder de werking van de Arbeidstijdenwet vallen.
Grondslag	Arbeidstijdenwet (Stb. 1995, 598) artikel 2:4, tweede lid onder c
Product	Besluit
Periode	1995-
77.	
Actor	Minister van Verkeer en Waterstaat
Handeling	Het, in overleg met de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, bij amvb stellen van regels met betrekking tot de arbeids- en rusttijden van personen in of op vervoermiddelen.
Grondslag	Arbeidstijdenwet (Stb. 1995, 598) artikel 5:12, tweede lid
Product	O.a. Tijdelijk besluit arbeids- en rusttijden railvervoer (Stb. 1997, 422, b.w. per 1 april 1998); Arbeidstijdenbesluit vervoer (hoofdstuk railvervoer, Stb. 1998, 125; ontwerpbesluit wijziging Arbeidstijdenbesluit vervoer (hoofdstukken wegvervoer, binnenvaart, zeevaart en loodsen, Stcrt. 1998, 38)
Periode	1995-

9.4 Handelingen betreffende de medezeggenschap

78.

Actor De minister
Handeling Het voorbereiden, vaststellen en evalueren van het algemeen medezeggenschapsbeleid.
Bron Nota herinrichting directie Arbeidsverhoudingen van 8 juli 1994
Product Nota's, memoranda, rapporten
Periode 1945-

79.

Actor De minister
Handeling Het voorbereiden van departementale standpunten aangaande medezeggenschapsbeleid.
Bron Nota herinrichting directie Arbeidsverhoudingen van 8 juli 1994
Product Nota's, memoranda, rapporten
Periode 1945-

80.

Actor De minister
Handeling Het voorbereiden van standpunten aangaande medezeggenschapsbeleid in het kader van deelname aan internationaal overleg, zoals in OESO-, EEG-, Benelux- en ILO-verband.
Product Nota's, memoranda en rapporten
Periode 1945-

81.

Actor De minister
Handeling Het voorbereiden, wijzigen en intrekken van wettelijke regelingen betreffende medezeggenschapsbeleid.
Bron Nota herinrichting directie Arbeidsverhoudingen van 8 juli 1994
Product Wet op de Ondernemingsraden (Stb. K174, 1950)
Periode 1945-

82.

Actor De minister
Handeling Het voeren van overleg met en informeren van (leden van) de Staten Generaal over het medezeggenschapsbeleid.
Grondslag Handelingen Tweede Kamer
Product (Schriftelijke) antwoorden, brieven
Periode 1945-

83.

Actor De minister
Handeling Het instellen van commissies op het terrein van medezeggenschapsbeleid.
Product Instellingsbesluiten
Periode 1945-

84.

Actor De minister
Handeling Het benoemen van leden van commissies werkzaam op het terrein van medezeggenschapsbeleid.
Product Beschikkingen, k.b.'s
Periode 1945-

85.

Actor De minister
Handeling Het aanwijzen van ambtenaren belast met de uitvoering van wetten en regelingen op het terrein van medezeggenschapsbeleid.

Product	Besluit, regeling
Periode	1945-
86.	
Actor	De minister
Handeling	Het instellen en opheffen van bedrijfsraden.
Grondslag	Bedrijfsradenwet 1933 (Stb. 160), art. 2, eerste en derde lid
Periode	1945-1950 (1964)
Product	Ministeriële regeling
87.	
Actor	De minister
Handeling	Het stellen van regels omtrent de samenstelling en werkwijze van bedrijfsraden.
Grondslag	Bedrijfsradenwet 1933 (Stb. 160), art.3, derde lid, art. 4, eerste en tweede lid en art. 30
Periode	1945-1950 (1964)
Product	Ministeriële regeling
88.	
Actor	De minister
Handeling	Het stellen van voorwaarden aan de financiering van bedrijfsraden.
Grondslag	Bedrijfsradenwet 1933 (Stb. 160), art. 29, eerste lid
Periode	1945-1950 (1964)
Product	Ministeriële regeling
89.	
Actor	De minister
Handeling	Het verlenen van een tegemoetkoming in de kosten van de bedrijfsraad.
Grondslag	Bedrijfsradenwet 1933 (Stb. 160), art. 29 eerste lid
Periode	1945-1950 (1964)
Product	o.a. Begroting, beschikking
90.	
Actor	“adviescommissie Bedrijfsradenwet?”
Handeling	Het adviseren over de instelling, opheffing en samenstelling van bedrijfsraden.
Grondslag	Bedrijfsradenwet 1933 (Stb. 160), art. 8, eerste en tweede lid
Periode	1945-1950 (1964)
Product	Advies
91.	
Actor	De minister
Handeling	Het bij algemene maatregel van bestuur bepalen van de wijze waarop verordeningen van een bedrijfsraad worden afgekondigd.
Grondslag	Bedrijfsradenwet 1933 (Stb. 160), art. 18 derde lid
Periode	1945-1950 (1964)
Product	Algemene maatregel van bestuur
92.	
Actor	De minister
Handeling	Het goedkeuren van verordeningen van bedrijfsraden.
Grondslag	Bedrijfsradenwet 1933 (Stb. 160), art. 18, eerste lid
Periode	1945-1950 (1964)
Product	Beschikking
93.	
Actor	De minister
Handeling	Het goedkeuren van reglementen van bedrijfsraden.
Grondslag	Bedrijfsradenwet 1933 (Stb. 160), art. 31
Periode	1945-1950 (1964)
Product	Beschikking

94.
 Actor De minister
 Handeling Het bij algemene maatregel van bestuur geven van nadere voorschriften betreffende hetgeen tot de uitvoering van de Wet op de Ondernemingsraden nodig is.
 Grondslag Wet op de Ondernemingsraden (Stb. K174, 1950), art. 30; vervangen door de wet van 28 januari 1971, Stb. 54, art. 47
 Periode 1950-
 Product Algemene maatregelen van bestuur, o.a.: K.B. van 22 april 1980, Stb. 226 Besluit verstreking financiële informatie aan ondernemingsraden
95.
 Vervallen
96.
 Actor De minister
 Handeling Het bepalen van het aantal leden van een ondernemingsraad.
 Grondslag Wet op de Ondernemingsraden (Stb. K174, 1950), art. 8, eerste lid; vervangen door de wet van 28 januari 1971, Stb. 54; zoals gewijzigd bij de wet van 1 februari 1990, Stb. 91, art. 6
 Periode 1950-
 Product Besluit
97.
 Actor De minister
 Handeling Het gehoord de SER schorsen of vernietigen van een besluit van de bedrijfscommissie.
 Grondslag Wet op de Ondernemingsraden (Stb. K174, 1950), art. 26; vervangen door de wet van 28 januari 1971, Stb. 54, art. 45
 Periode 1950-
 Product Schorsingsbesluit of vernietigingsbesluit
98.
 Actor De bedrijfscommissie/(hoofd-)bedrijfschap
 Handeling Het aanwijzen van organisatie(s) van werknemers welke gerechtigd zijn kandidatenlijsten op te stellen voor verkiezingen van ondernemingsraadsleden.
 Grondslag Wet op de Ondernemingsraden (Stb. K174, 1950), art. 11. eerste lid en art. 28
 Periode 1950-
 Opmerking Indien er voor de betrokken groep ondernemingen een (hoofd-)bedrijfschap, bedoeld bij de Wet op de bedrijfsorganisatie is ingesteld, worden de aan de bedrijfscommissie toegekende taak en bevoegdheden uitgeoefend door een zodanig lichaam (tot Wijzigingwet van 1 feb. 1990, Stb. 91).
99.
 Actor De bedrijfscommissie/(hoofd-)bedrijfschap
 Handeling Het bepalen dat een door de bedrijfscommissie vast te stellen aantal werknemers gerechtigd is een kandidatenlijst op te stellen voor verkiezingen van ondernemingsraadsleden.
 Grondslag Wet op de Ondernemingsraden (Stb. K174, 1950), art. 11, tweede lid en art. 28
 Periode 1950-
 Product Besluit
 Opmerking Indien er voor de betrokken groep ondernemingen een (hoofd-)bedrijfschap, bedoeld bij de Wet op de bedrijfsorganisatie is ingesteld, worden de aan de bedrijfscommissie toegekende taak en bevoegdheden uitgeoefend door een zodanig lichaam (tot Wijzigingwet van 1 feb. 1990, Stb. 91).
100.
 Actor De bedrijfscommissie/(hoofd-)bedrijfschap

Handeling Het op verzoek van het hoofd of de bestuurder van een onderneming bepalen dat een of meer voorgestelde kandidaten voor de ondernemingsraadsverkiezingen vervangen moeten worden.

Grondslag Wet op de Ondernemingsraden (Stb. K174, 1950), art. 11, zesde lid en art. 28

Periode 1950-

Product Besluit

Opmerking Indien er voor de betrokken groep ondernemingen een (hoofd-)bedrijfschap, bedoeld bij de Wet op de bedrijfsorganisatie is ingesteld, worden de aan de bedrijfscommissie toegekende taak en bevoegdheden uitgeoefend door een zodanig lichaam (tot Wijzigingwet van 1 feb. 1990, Stb. 91).

101.

Actor De bedrijfscommissie/(hoofd-)bedrijfschap

Handeling Het treffen van voorzieningen in afwijking van de wet met betrekking tot het opstellen van kandidatenlijsten voor verkiezingen van ondernemingsraadsleden.

Grondslag Wet op de Ondernemingsraden (Stb. K174, 1950), art. 11, derde lid en art. 28

Periode 1950-

Product Besluit

Opmerking Indien er voor de betrokken groep ondernemingen een (hoofd-)bedrijfschap, bedoeld bij de Wet op de bedrijfsorganisatie is ingesteld, worden de aan de bedrijfscommissie toegekende taak en bevoegdheden uitgeoefend door een zodanig lichaam (tot Wijzigingwet van 1 feb. 1990, Stb. 91).

102.

Actor De bedrijfscommissie/(hoofd-)bedrijfschap

Handeling Het beschikken op verzoeken van het hoofd, bestuurder of ondernemingsraad van een onderneming tot schorsing of ontslag van een gekozen ondernemingsraadslid.

Grondslag Wet op de Ondernemingsraden (Stb. K174, 1950), art. 14 en art. 28

Periode 1950-

Product Schorsings- of ontslagbesluit

Opmerking Indien er voor de betrokken groep ondernemingen een (hoofd-)bedrijfschap, bedoeld bij de Wet op de bedrijfsorganisatie is ingesteld, worden de aan de bedrijfscommissie toegekende taak en bevoegdheden uitgeoefend door een zodanig lichaam (tot Wijzigingwet van 1 feb. 1990, Stb. 91).

103.

Actor (Hoofd-)bedrijfschappen

Handeling Het adviseren van de SER omtrent de verplichting tot instelling van een ondernemingsraad.

Grondslag Wet op de Ondernemingsraden (Stb. K174, 1950), art. 2, vierde lid

Periode 1950-

Product Advies

104.

Actor (Hoofd-)bedrijfschappen

Handeling Het na goedkeuring door de SER toekennen van andere bevoegdheden aan een of ondernemingsraden dan de in de wet genoemde.

Grondslag Wet op de Ondernemingsraden (Stb. K174, 1950), art. 6, vierde lid en art. 29

Periode 1950-1971

Product Beschikking

105.

Actor De bedrijfscommissie/(hoofd-)bedrijfschap

Handeling Het adviseren van de Sociaal-Economische Raad over toekenning van andere dan de in de wet genoemde bevoegdheden aan een of meer ondernemingsraden.

Grondslag Wet op de Ondernemingsraden (Stb. K174, 1950), art. 6, vierde lid en art. 28

Periode 1950-1971

Product Advies

Opmerking Indien er voor de betrokken groep ondernemingen, bedoeld bij de Wet op de bedrijfsorganisatie is ingesteld, worden de aan de bedrijfscommissie toegekende taak en bevoegdheden uitgeoefend door een (hoofd-)bedrijfschap.

106.

Actor Bedrijfscommissie/(hoofd-)bedrijfschap
Handeling Het van toepassing verklaren van de Wet op de Ondernemingsraden op onderdelen van een onderneming.

Grondslag Wet op de Ondernemingsraden (Stb. K174, 1950), art. 1, tweede lid en art.28

Periode 1950-1990

Product Besluit

Opmerking Vanaf 1990 wordt dit een recht van de ondernemer, Wet op de Ondernemingsraden (Stb. 1990, 91) art. 4. Indien er voor de betrokken groep ondernemingen een (hoofd-)bedrijfschap, bedoeld bij de Wet op de bedrijfsorganisatie is ingesteld, worden de aan de bedrijfscommissie toegekende taak en bevoegdheden uitgeoefend door een zodanig lichaam (tot Wijzigingwet van 1 feb. 1990, Stb. 91).

107.

Actor Bedrijfscommissie/(hoofd)bedrijfschap

Handeling Het voor een bepaalde tijd verlenen van ontheffing aan ondernemingen van de verplichting tot het instellen van een ondernemingsraad.

Grondslag Wet op de Ondernemingsraden (Stb. K174, 1950), art. 3, eerste lid en art. 28

Periode 1950-1990

Product Ontheffingsbeschikking

Opmerking Indien er voor de betrokken groep ondernemingen een (hoofd-)bedrijfschap, bedoeld bij de Wet op de bedrijfsorganisatie is ingesteld, worden de aan de bedrijfscommissie toegekende taak en bevoegdheden uitgeoefend door een zodanig lichaam (tot Wijzigingwet van 1 feb. 1990, Stb. 91).

Bevoegdheid gaat in 1990 over op SER

108.

Actor De minister

Handeling Het in overleg met de minister die het aangaat, verlenen van ontheffing voor een bepaalde tijd aan publiekrechtelijke lichamen van de verplichting tot het instellen van een ondernemingsraad.

Grondslag Wet op de Ondernemingsraden (Stb. K174, 1950), art. 3, eerste lid

Periode 1950-1990

Product Ontheffingsbeschikking

109.

Actor De minister

Handeling Het beschikken op beroepschriften betreffende SER-besluiten over de afwijzing door een bedrijfscommissie van een verzoek tot ontheffing van de verplichting tot het instellen van een ondernemingsraad.

Grondslag Wet op de Ondernemingsraden (Stb. K174, 1950), art. 3, derde lid

Periode 1950-1990

Product Beschikking

110.

Actor De bedrijfscommissie/(hoofd-)bedrijfschap

Handeling Het beschikken op verzoeken afwijking toe te staan van het wettelijk verplichte aantal leden van een ondernemingsraad.

Grondslag Wet op de Ondernemingsraden (Stb. K174, 1950), art. 8, derde lid en art. 28

Periode 1950-1990

Product Besluit

111.

Actor De bedrijfscommissie/(hoofd-)bedrijfschap

Handeling Het goedkeuren van het reglement van een ondernemingsraad als bedoeld in art. 5 Wet op de Ondernemingsraden (Stb. K174, 1950).
Grondslag Wet op de Ondernemingsraden (Stb. K174, 1950), art. 20 en art. 28
Periode 1950-1990
Product Besluit
Opmerking In 1979 worden werknemers over voorlopig reglement gehoord en vervalt de goedkeuring van BC. Vanaf 1990 ontvangt BC uitsluitend een exemplaar van het voorlopige reglement. De goedkeuring door de BC is vervallen.(Verwijzing naar art. 8).

112.

Actor De bedrijfscommissie/(hoofd-)bedrijfschap
Handeling Het beslissen van geschillen in een ondernemingsraad.
Grondslag Wet op de Ondernemingsraden (Stb. K174, 1950), art. 21 en art. 28; Wet op de Ondernemingsraden (Stb. 54, 1971) art. 16, vierde lid
Periode 1950-1990
Product Besluit, brief
Opmerking In 1971 werd de beslissingsbevoegdheid beperkt tot geschillen over het uitnodigen van deskundigen.

113.

Actor De bedrijfscommissie/(hoofd-)bedrijfschap
Handeling Het goedkeuren van besluiten van ondernemers waarmee de ondernemingsraad conform art. 27 Wet op de Ondernemingsraden (Stb. 54, 1971) niet heeft ingestemd.
Grondslag Wet op de Ondernemingsraden (Stb. K174, 1950), art. 27, derde en vierde lid
Periode 1950-1990
Product Besluit

114.

Actor De minister
Handeling Het bepalen voor welke ondernemingen een centrale ondernemingsraad kan worden ingesteld.
Grondslag Wet op de Ondernemingsraden (Stb. 54, 1971), art. 33, 34 en 35
Periode 1971-
Product Beschikking

115.

Actor De minister
Handeling Het stellen van regels ten aanzien van de verslaggeving door de bedrijfscommissies.
Grondslag Wet op de Ondernemingsraden (Stb. 54, 1971), art. 40, tweede lid
Periode 1971-
Product Besluit

116.

Actor De bedrijfscommissie/(hoofd-)bedrijfschap
Handeling Het opstellen van een jaarverslag voor de minister van Sociale Zaken.
Grondslag Wet op de Ondernemingsraden (Stb. 54, 1971), art. 40, eerste lid
Periode 1971-
Product Jaarverslag

117.

Actor De bedrijfscommissie/(hoofd-)bedrijfschap
Handeling Het uitbrengen van een verslag van de bevindingen en advies na schriftelijke bemiddeling tussen partijen.
Grondslag Wet op de Ondernemingsraden (Stb. 54, 1971), art. 36, vierde en art. 43
Periode 1971-
Product Verslag van bevindingen en advies

Opmerking Een verzoek aan de kantonrechter door een van de partijen o.g.v. deze wet m.u.v. art 21, derde en vijfde lid, is niet ontvankelijk zonder schriftelijke bemiddeling van de BC vooraf. In 1990 werd de rol van bedrijfscommissies bij geschillen beperkt tot alleen bemiddeling tussen de partijen.

118.
Vervallen

119.
Actor De bedrijfscommissie
Handeling Het desgevraagd verstrekken aan bedrijfsverenigingen en ondernemers van een opgave van ondernemers op wie een verplichting tot instelling van een ondernemingsraad rust.
Grondslag Wet van 23 augustus 1974 tot wijziging van de Wet op de Ondernemingsraden (Stb. 538) art. I; Wet op de Ondernemingsraden (Stb. 54, 1971) art. 46a, vierde lid
Periode 1974-
Product Opgave

120.
Actor De minister
Handeling Het bepalen voor welke ondernemingen een groepsondernemingsraad kan worden ingesteld.
Grondslag Wet van 24 maart 1976, Stb. 225; Wet op de Ondernemingsraden, zoals gewijzigd bij de wet van 1 februari 1990 (Stb. 91), art. 33, derde, vierde en vijfde lid
Periode 1976-
Product Beschikking

121.
Actor De minister
Handeling Het beslissen op beroep van een ondernemingsraad tegen, door het districtshoofd van de Arbeidsinspectie, gestelde eisen met betrekking tot de arbeid van jeugdige personen in een onderneming.
Grondslag Arbeidswet 1919, gewijzigd bij wet van 18 mei 1977 (Stb. 360), art. 9q
Periode 1977-
Product Beschikking

122.
Actor De minister
Handeling Het bepalen voor welke ondernemingen een gemeenschappelijke ondernemingsraad kan worden ingesteld.
Grondslag Wet op de Ondernemingsraden, zoals gewijzigd bij wet van 1 februari 1990 (Stb. 91), art. 3
Periode 1990-
Product Besluit

123.
Actor De bedrijfscommissie/(hoofd)-bedrijfschap
Handeling Het beslissen over een bezwaar van de ondernemer tegen het ter beschikking stellen van nodige agendastukken aan de OR..
Grondslag Wet op de Ondernemingsraden (Stb 74, 1971) art.19.1 en (Stb 449, 1979) art. 31.1 en (Stb 93, 1990) art. 31.1
Periode 1971-1990
Product Besluit
Opmerking In 1979 uitgebreid werd deze bezwaarprocedure uitgebreid met het 'verstrekken van bepaalde inlichtingen of gegevens'.

124.
Actor De bedrijfscommissie/ (hoofd)-bedrijfschap
Handeling Het voorzien in een besluit dat is vernietigd door de minister. .
Grondslag (Stb. 54, 1971) art. 45.3 en (Stb. 449, 1979) art. 45.3. en art 43

Periode 1971-1990
Product Besluit
Opmerking Vervallen in 1990.

125.

Actor De bedrijfscommissie/ (hoofd)-bedrijfschap
Handeling Het beslissen op het bezwaar van een der partijen over de instelling of een besluit van de Centrale Ondernemingsraad.
Grondslag Wet op de ondernemingsraden (Stb. 54, 1971) art. 33.3 en (Stb. 449, 1979) art. 33.3 en art 43
Periode 1971-1990
Product Besluit
Opmerking Beslissing bij bezwaar gaat in 1990 over op kantonrechter.

126.

Actor De bedrijfscommissie/ (hoofd)-bedrijfschap
Handeling Het beslissen op een bezwaar van een of meer van de betrokken ondernemingsraden op een besluit van de groepsondernemingsraad.
Grondslag Wet op de ondernemingsraden (Stb. 54, 1971) art. 33.2 en (Stb 449, 1979) art. 33.2. en art 43
Product Besluit
Periode 1971-1990
Opmerking Deze handeling vervalt per 1990: in 1990 gaat deze bevoegdheid over op de kantonrechter.

127.

Actor De bedrijfscommissie/ (hoofd)-bedrijfschap
Handeling Het beslissen op een bezwaar van de meerderheid van de betrokken ondernemingsraden op een besluit van de Centrale ondernemingsraad.
Grondslag Wet op de ondernemingsraden (Stb. 54, 1971) art. 33.1 en (Stb. 449, 1979) art. 33.1 en art.43
Product Besluit
Periode 1971-1990
Opmerking Beslissing bij bezwaar gaat in 1990 over op kantonrechter.

128.

Actor De bedrijfscommissie/ (hoofd)-bedrijfschap
Handeling Het goedkeuren van een verzoek van de ondernemer waarop de OR geen instemming heeft gegeven.
Grondslag Wet op de ondernemingsraden (Stb. 54, 1971) art. 27.3 en (Stb. 449, 1979) art. 27.4 en art. 43
Product Besluit
Periode 1971-1990
Opmerking Beslissing gaat in 1990 over op kantonrechter.

129.

Actor De bedrijfscommissie/ (hoofd)-bedrijfschap
Handeling Het beslissen over het uitnodigen van een deskundige door de OR of de ondernemer, bij bezwaar van de ondernemer of OR.
Grondslag Wet op de ondernemingsraden (Stb 54, 1971) art 16.4 en (Stb. 449, 1979) art. 23a6 en art 43
Product Besluit
Periode 1971-1990
Opmerking Beslissingsrecht gaat in 1990 over op de kantonrechter.

130.

Actor De bedrijfscommissie/ (hoofd)-bedrijfschap

Handeling Het beslissen over afspraken over vaststellen en bekend maken van de verslagen van overlegvergaderingen, bij gebrek aan overeenstemming tussen ondernemer en OR.
Grondslag Wet op de ondernemingsraden (Stb 449, 1979) art. 23a5d en art 43
Product Besluit
Periode 1979-1990
Opmerking Dit gaat vanaf 1990 in gezamenlijk overleg tussen ondernemer en ondernemingsraad.

131.

Actor De bedrijfscommissie/ (hoofd)-bedrijfschap
Handeling Het beslissen bij bezwaar van ondernemer of OR om bijeen te komen.
Grondslag Wet op de ondernemingsraden (Stb 449, 1979) art. 23.1 en art 43
Product Besluit
Periode 1979-1990
Opmerking Deze handeling van de bedrijfscommissie is extra toevoeging op de wet uit 1971 en weer vervallen in 1990.

132.

Actor De bedrijfscommissie/ (hoofd)-bedrijfschap
Handeling Het beslissen over de vergoeding van kosten voor deskundigen door de ondernemer.
Grondslag Wet op de ondernemingsraden (Stb 449, 1979) art. 22.2 en art. 16 en art 43
Product Besluit
Periode 1979-1990

133.

Actor De bedrijfscommissie/ (hoofd)-bedrijfschap
Handeling Het beslissen over de instelling van een commissie door de OR, bij bezwaar van de ondernemer.
Grondslag Wet op de ondernemingsraden (Stb 449, 1979) art. 15.3 en art. 43
Product Besluit
Periode 1979-1990
Opmerking Deze handeling van de bedrijfscommissie is extra toevoeging op de wet uit 1971 en weer vervallen in 1990.. Vanaf 1990 wordt een oordeelscommissie ingesteld.

134.

Actor De bedrijfscommissie/ (hoofd)-bedrijfschap
Handeling Het bepalen dat personen die arbeid verrichten zonder arbeidsovereenkomst voor de toepassing van deze wet geacht worden werkzaam te zijn in de onderneming.
Grondslag Wet op de ondernemingsraden (Stb 449, 1979) art. 1.4 en art 43
Product Besluit
Periode 1979-1990
Opmerking Vervallen in 1990.

Bijlage 1 Relevante wetgeving

- Ambtenarenwet 1929
- Besluit van 3 augustus 1931 tot vaststelling van bepalingen betreffende indienstneming door het Rijk van personeel op arbeidsovereenkomst (Arbeidsovereenkomstenbesluit), Stb. 1931, 354, gew. bij besluit van 30 september 1954, Stb. 1954, 444
- Wet houdende bepalingen tot beperking van de arbeidsduur in het algemeen en tot het tegengaan van gevaarlijke arbeid (Arbeidswet 1919) Stb. 1919, 624; Stb. 1922, 457; Stb. 1930, 388a
- Verordening van de rijkscommissaris van 11 juni 1940 ter machtiging van de secretaris-generaal van het departement van Sociale Zaken tot het uitvaardigen van voorschriften betreffende het stilleggen van ondernemingen, de invoering van de verkorte werktijd en het ontslaan van werknemers (ontslagverordening)
- Besluit van 11 september 1943 houdende vaststelling van het Besluit op de bijzondere staat van beleg, zoals dit gewijzigd is bij KB van 22 augustus 1944, Stb. 1943, D60
- Besluit van 13 januari 1944, houdende vaststelling van het Zuiveringsbesluit, Stb. 1944, E14
- Besluit van 12 mei 1945 houdende afwijking van het bepaalde in de Ambtenarenwet ten aanzien van ontslag, Stb. 1945, F70, gew. bij besluit van 10 oktober 1945, Stb. 1945, F221
- Besluit van 2 augustus 1945, houdende vaststelling van het Zuiveringsbesluit 1945, Stb. 1945, F132
- Buitengewoon besluit arbeidsverhoudingen 1945 (BBA 1945) (Wet van 5 okt. 1945, Stb. 1963, 271) [ontslagrecht, S&J dl. 40], gew. bij wet van 20 juni 1963, Stb 1963, 267, gew. bij wet van 1 december 1988, Stb. 1988, 573
- Besluit van 26 oktober 1945, houdende vaststelling van enkele bepalingen inzake het opleggen van disciplinaire straffen aan personen op wie het Zuiveringsbesluit 1945 van toepassing is, Stb. 1945, F246
- Wet van 22 juni 1950, houdende vaststelling van regelen voor de opsporing, de vervolging en de berechting van economische delicten (Wet op de economische delicten) Stb. 1950, K258 (art. 70) KB tot intrekking van art. 5 (14 september 1960, Stb. 383)
- Wet van 17 december 1953, houdende wijziging van de bepalingen omtrent het ontslag bij arbeidsovereenkomsten, Stb. 1953, 619
- Wet van 16 januari 1963, houdende een tijdelijke voorziening met betrekking tot het systeem van loonvorming, Stb. 1963, 22
- Wet van 12 februari 1970, houdende regelen met betrekking tot de loonvorming (Wet op de loonvorming) Stb. 1970, 69
- Wet van 10 januari 1974 houdende machtiging tot het vaststellen van regelen betreffende inkomensvorming en bescherming van werkgelegenheid in 1974 (Machtigingswet inkomensvorming en bescherming werkgelegenheid 1974), Stb. 1974, 1
- Richtlijnen voor arbeidsbureaus bij ontslag, Stcrt. 1974, 15
- Richtlijnen werktijdverkorting, Stcrt. 1974, 46
- Wet van 24 maart 1974 houdende regelen inzake melding van collectief ontslag (Wet melding collectief ontslag), Stb. 1974, 223; gew. bij wet van 7 juli 1993, Stb. 1993, 386
- KB van 11 augustus 1979 houdende regeling van arbeids- en rusttijden van jeugdige personen (Werk- rusttijdenbesluit jeugdigen) Stb. 1979, 588)
- Arbeidsvoorzieningswet, Stb. 1990, 402
- Invoeringswet Arbeidsvoorzieningswet, Stb. 1990, 403
- Besluit van de minister van SZW van 20 december 1990, nr. ABA/OT/90/8010 (Delegatie besluit tot uitvoering van art. 6, derde en vierde lid, BBA 1945), Stcrt. 1990, 252
- Besluit van 24 februari 1993 houdende wijziging van het ARAR, het BBRA 1984 en enige andere rechtspositionele regelingen in verband met het met de centrales van overheidspersoneel overeengekomen pakket arbeidsvoorwaarden- en werkgelegenheids maatregelen 1992 voor de sector rijk

Bijlage 2 Literatuur en bronnen

Marion Algra, *Wie zwijgt wordt niet gehoord! Geschiedenis van de medezeggenschap in Nederland* ('s-Gravenhage 1989)

Arbeidswetgeving. Kluwers wetboeken en wetten (Deventer 1987; negende druk)

Arbeidstijdenwet, één regeling voor bedrijven én overheid, uitgave van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, F 015/maart 1998

Prof. mr. H.L. Bakels, *Schets van het Nederlandse arbeidsrecht* (11e druk; Deventer 1992)

Beleid in de tijd. Een bundel opstellen aangeboden aan L.A.Ph. van der Leij ter gelegenheid van zijn afscheid als directeur-generaal voor algemene beleidsaangelegenheden van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid ('s-Gravenhage 1984)

Clerx, J.M.M.J. e.a., *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945*, dl III, band A (Nijmegen 1991)

Mr. R.B. Gerretsen, *Ontslagrecht* (Alphen aan de Rijn 1988)

A. Hoogerwerf, 'Beleid, processen en effecten', in: A. Hoogerwerf (red.) *Overheidsbeleid* (Alphen aan de Rijn 1989)

Mr. dr. H. Naber, *Ontslagrecht in Nederland* (tweede druk); Deventer, 1983

Nieuwe arbeidstijden in de zorgsector, uitgave van het ministerie van Sociale Zaken en werkgelegenheid, Directie Voorlichting, Bibliotheek en Documentatie, B.035 juni 1997

Nota's van de beoogde directeurs van respectievelijk de directies Arbeidsomstandigheden en Arbeidsverhoudingen aan de leden van het "Directeuren Management Team" inzake het concept ontwerp voor de grondslagen en inrichting van de te formeren directies, juni en juli 1994

Prof. dr. W.H.J. Reynaerts en drs. A.G. Nagelkerke, *Arbeidsverhoudingen, theorie en praktijk, deel 1: Inleiding, schets, interpretatie* (2e herz. druk; Leiden/Antwerpen 1986)

Toegang op archiefbescheiden behorend tot het beleidsterrein Arbeidsomstandigheden, 1940-1993, afkomstig van het Directoraat-generaal van de Arbeid, 1990-1994 van het ministerie van Sociale Zaken en werkgelegenheid, Winschoten 1996, Centrale Archief Selectiedienst, inventarisnummers 27, 4267 en 4268

J.P. Windmuller, C. de Galan en A.F. van Zweeden, *Arbeidsverhoudingen in Nederland* (vierde druk, 1983)[

Verrichtingen van het Departement van Sociale Zaken, ('s-Gravenhage 1940-1945)

Wet op de collectieve arbeidsovereenkomst e.a. (Zwolle 1975) Editie Schuurman en Jordens 40 [met o.a. Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen 1945]

Bijlage 3 Geraadpleegde archieven

Archief Directoraat-generaal Algemene Beleidsaangelegenheden (ABA) (1946)1964-1979, Ministerie van Sociale Zaken (en Volksgezondheid, 1951-1971)

Archief Directoraat-generaal Algemene Beleidsaangelegenheden (ABA) 1980-1989, Ministerie van Sociale en Werkgelegenheid

Archief Bureau Organisatie ...-..., Ministerie van Sociale Zaken

Noten

- 1 Reynaerts en Nagelkerke, *Arbeidsverhoudingen*, p. 92.
- 2 Bakels, *Schets van het Nederlandse arbeidsrecht*, p. 27.
- 3 Reynaerts en Nagelkerke, p. 88.
- 4 A. Hoogerwerf, 'Beleid', p. 23-24.
- 5 Zie hiervoor M. Schaap en A. Spijksma, *Ter bevordering van menswaardige arbeid. Rapport Institutioneel onderzoek op het beleidsterrein arbeidsomstandigheden 1940-1993*, PIVOT-rapport nr.24 ('s Gravenhage 1994)
- 6 Archief Bureau Organisatie 07.355.5 Organisatie Ministerie van Sociale Zaken 1945-1948, Memorandum van Afdeling Arbeid II aan de secretaris-generaal van 19 september 1947.
- 7 Archief Bureau Organisatie 07.355.5 Organisatie Ministerie van Sociale Zaken 1945-1948, Organisatiebeschikking van 14 februari 1946, no. 1172 P, Afdeling Comptabiliteit.
- 8 Archief Bureau Organisatie 07.355.5 Organisatie Ministerie van Sociale Zaken 1945-1948, Beschikking van 18 februari 1947 no. 1527 Afdeling Comptabiliteit. Wijziging ingaande per 1 januari 1947.
- 9 Archief Bureau Organisatie 07.355.5 Organisatie Ministerie van Sociale Zaken 1949-1952, Beschikking van 27 november 1950, no. 1510P Afdeling Personeel, ingaande per 1 januari 1950.
- 10 Archief Bureau Organisatie 07.355.5 Organisatie Ministerie van Sociale Zaken 1949-1952, Memorandum van 19 oktober 1951 van de chef van de afdeling Arbeidsverhoudingen aan de minister, notanr. 2683.
- 11 Archief Bureau Organisatie 07.355.5 Organisatiebeschikkingen Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid 1953-1954, Besluit van 26 oktober 1954, ingaande per 1 juli 1954
- 12 Voorstel herinrichting Directie Arbeidsverhoudingen van 8 juli 1994.
- 13 Wet van 13 juli 1907, Stb. 193. Art. 1639e BW e.v. In de loop der tijd zijn de volgende ontslagverboden (o.a.) in het BW vastgelegd: ontslag wegens huwelijk (art. 1639h lid 2 BW), ontslag tijdens ziekte (art. 1639h lid 3 BW), ontslag gedurende de zwangerschap en wegens de bevalling (art. 1639h lid 4 BW), ontslag gedurende de vervulling van de dienstplicht (art. 1639h lid 5 BW), ontslag wegens een beroep op het discriminatieverbod (art. 1637ij lid 5 BW), ontslag van leden van de ondernemingsraad, kandidaten voor het lidmaatschap van een ondernemingsraad en leden van ARBO-commissies (art. 21 WOR; art. 14 lid 13 Arbowet).
- 14 Naber, *Ontslagrecht*, p. 17-18.
- 15 De minister van Justitie is verantwoordelijk voor de totstandkoming van wetgeving van privaatrechtelijke aard. Voor het institutioneel onderzoek betekent dit concreet dat de minister van Justitie de verantwoordelijke actor is waar het wijzigingen in het Burgerlijk Wetboek aangaat, ook al betreft het hier arbeidsrecht.
- 16 Opdracht verleend op 17 december 1934. Rapport van de Staatscommissie Limburg van 31 december 1935.
- 17 Naber, p. 26.
- 18 Benoemd met de bevoegdheid verordeningen uit te vaardigen, die de kracht van wet hebben. Paragraaf 5 en 6 van het Decreet van de Führer over de uitoefening van de overheidsbevoegdheden in Nederland van 18 mei 1940 (Duitsch Rijkswetblad, dl 1, blz. 778).
- 19 Windmuller, De Galan, Van Zweeden, *Arbeidsverhoudingen in Nederland*, p. 104 en 121-124.
- 20 Zie noot 5.
- 21 Gerretsen, *Ontslagrecht*, p. 44-45.
- 22 Richtlijnen voor toepassing art. 6, B.B.A. 1945 (1974, *Stcrt.* 15).
- 23 Naber, p. 125-126.
- 24 Art. 21 lid 2 en lid 3 WOR, alsmede art. 14 lid 13, 8 lid 5, 17 lid 7, 18 lid 5 Arbowet, art. 126, lid d ARAR.
- 25 Art. 1639h BW bij wijziging van dit artikel door de Wet van 6 mei 1976. art. 1637ij lid 1 en lid 7 BW, zoals dit artikel luidt sedert de Wet gelijke behandeling van mannen en vrouwen van 1 maart 1980. Arbeidsomstandighedenwet van 8 november 1980. Bakels, *Schets van het Nederlandse arbeidsrecht*, p. 99-100.
- 26 *De Telegraaf*, 4 februari 1995.
- 27 Zie noot 5.

- 28 De DG Arbeid machtigde de districtshoofden namens de minister om deze vergunningverlening voor te bereiden.
- 29 Memorandum betreffende het Loonbureau, juni 1978, p. 23-24.
- 30 Memorandum betreffende het Loonbureau, juni 1978, p. 23.
- 31 Stb 1998, 645.
- 32 Fabrikant J.C. van Marken van de Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek in Delft was de eerste ondernemer in Nederland die, in 1878, een personeelsvertegenwoordiging instelde. Veel informatie voor dit hoofdstuk is ontleend aan Marion Algra, *Wie zwijgt wordt niet gehoord! geschiedenis van de medezeggenschap in Nederland* ('s-Gravenhage 1989).
- 33 Deze commissie is meer vergelijkbaar met de hedendaagse 'VGW-commissie' (Arbeidsomstandighedenwet) dan een ondernemingsraad. De arbeiderscommissie had namelijk tot taak het ter kennis brengen van de bestuurders van de mijn van wensen, bezwaren en klachten betreffende de veiligheid, de gezondheid en de arbeid. Het Mijnstatuut werd in 1975, na sluiting van de mijnen ingetrokken. Bij DSM bleef de medezeggenschap tot 1974 onder het statuut functioneren, waarna men overstapte naar toepassing van de WOR. Algra, *Wie zwijgt*, p. 130.
- 34 Gemeentelijke organen vallen buiten de kaders van het PIVOT-onderzoek. Arbeidsverhoudingen bij de rijksoverheid daarentegen zullen onderwerp van onderzoek zijn in het institutioneel onderzoek 'rijksoverheidspersoneel' (vermoedelijk einde 1999 gereed).
- 35 Curieus is de gelijkenis met de (tweede gewijzigde) Wet op de Ondernemingsraden van 1979. De socialisten waren hun tijd dus (te) ver vooruit.
- 36 Naar het Duitse woord 'Betriebsräte'. In Duitsland was reeds in 1920 een Betriebsrätegesetz tot stand gekomen.
- 37 Zeven jaar na de invoering van de WOR hadden slechts 800 van de 5000 daartoe verplichte bedrijven een OR ingesteld. In 1963 voldeed 45% van de bedrijven aan de OR-plicht. Algra, *Wie zwijgt*, p. 102 en 110.
- 38 Windmuller, p. 376.
- 39 SER-publicatie 1968, no. 13.
- 40 Uitgave SER 1972, no. 5. Wijzigingswet van 23 augustus 1974, Stb. 538, inwerking getreden met ingang van 4 oktober 1974. De uit deze wet voortvloeiende heffingen worden door het Gemeenschappelijk Begeleidings Instituut Ondernemingsraden (GBIO) omgezet in subsidies aan en normen voor scholingsinstituten die de cursussen voor ondernemingsraden verzorgen.
- 41 Uitgave SER 1973, no. 14. Wijzigingswet van 24 maart 1976, Stb. 225, van kracht geworden met ingang van 28 april 1976.
- 42 Publicatie SER 1975, no. 14 van 17 oktober 1975.
- 43 De vergadering met de directie heet sindsdien (en later ook in de dienstcommissieregeling) *overlegvergadering*. Deze tautologie schijnt door de toenmalige minister van Justitie van Agt zelf bedacht te zijn.
- 44 Het beroepsrecht was reeds eerder in een apart wetsontwerp opgenomen en bij de Kamer aanhangig gemaakt. Het werd uiteindelijk opgenomen in het ontwerp voor een nieuwe WOR (art. 26).
- 45 Besluit verstrekking financiële informatie aan ondernemingsraden. KB van 22 april 1980, Stb. 226.
- 46 Windmuller, p. 377. Wet van 22 mei 1981, Stb. 416, houdende bepalingen omtrent medezeggenschap in kleine ondernemingen. SER-advies van 17 februari 1978 (uitgave SER 1978, no. 4) n.a.v. verzoek staatssecretaris van Sociale Zaken van 23 april 1971.
- 47 Wet van 1 februari 1990, Stb. 91.
- 48 Algra, p. 150.
- 49 Handelingen ten aanzien van sociale voorzieningen, waaronder die ten aanzien van de medezeggenschap in de sociale werkvoorziening zijn opgenomen in Jan van der Meer, m.m.v. Anita Wittkamp en Jona Lendering, *Verstrekking Zekerheid. Een institutioneel onderzoek op het beleidsterrein sociale zekerheid, 1940-1996*, dl. 1 Sociale voorzieningen (concept-PIVOT rapport)
- 50 *Praktijkblad voor medezeggenschap* november 1995 17(1995)11, p. 7.